ELIO VITTORINI

FİL

TÜRKÇESİ GÖNÜL ÇAPAN

HELİKOPTER

ELIO VITTORINI

FİL

HELİKOPTER 22

Fil / Elio Vittorini

Özgün Adı
Il Sempione strizza l'occio al Frejus
Arnoldo Mondudori Editore, Milano

© Elio Vittorini Estate
© 2011, Kitap Yayınevi Ltd.

Türkçesi
Gönül Çapan
(Bu kitabın ilk baskısı 2000 yılında
Adam Yayınları tarafından yayınlanmıştır.)

Düzelti
Gökhan Gençay

Kitap Tasarımı
Bülent Erkmen

Tasarım Danışmanlığı
BEK

Grafik Uygulama ve Baskı
MAS Matbaacılık A.Ş.
Kâğıt Hane Binası
Hamidiye Mahallesi, Soğuksu Caddesi No. 3
34408 Kâğıthane-İstanbul
Sertifika no:12055
t: (0212) 294 10 00 f: (0212) 294 90 80
e: info@masmat.com.tr

1. Basım
Ocak 2011, İstanbul

ISBN 978-605-5819-22-4

Yayın Yönetmeni
Levent Yılmaz

Helikopter
Kitap Yayınevi Ltd.
Kâğıt Hane Binası
Hamidiye Mahallesi, Soğuksu Caddesi No. 3/1-a
34408 Kâğıthane-İstanbul
Sertifika no: 12348
t: (0212) 294 65 55 f: (0212) 294 65 56
e: kitap@kitapyayinevi.com
w: www.kitapyayinevi.com

Helikopter bir Kitap Yayınevi Ltd. kuruluşudur.

ELIO VITTORINI

FİL

TÜRKÇESİ
GÖNÜL ÇAPAN

ROMAN

SUNUŞ

Elio Vittorini de İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Alberto Moravia ve Cesare Pavese gibi ünleri kendi ülkelerinin sınırlarını aşan İtalyan yazarlarından biri. 1908'de Sicilya'nın Siracusa şehrinde doğdu. Babası demiryolu işletmesinde bir işçiydi. Ama Vittorini'nin yoksul çocukluk yıllarını tren istasyonlarında arkadaşlarına *Macbeth*'ten oynadığı sahnelerle zenginleştiren bir işçi. Bir yandan okuduğu kitapların etkisi, bir yandan da babasıyla yaptığı tren yolculuklarının içinde yarattığı heyecan yüzünden, Vittorini daha o yıllarda evinden uzaklara gitmek için büyük bir özlem duymaya başladı. İlkokuldan sonra girdiği ticaret okulunda derslerine büyük bir ilgi duymadı ve on yedi yaşındayken kazanmak amacıyla evinden ve Sicilya'dan ayrılarak İtalya'nın değişik yerlerinde çeşitli işlerde çalıştı.

Vittorini, yazarlık hayatına başladığı Floransa'da daha önce linotip operatörü ve düzeltmen olarak çalıştı. Kendi kendini yetiştirdiği bu yıllarda bir mürettip arkadaşının yardımıyla *Robinson Crusoe*'yu çevirerek İngilizce öğrendi. Daha sonra William Saroyan, Ernest Hemingway, Erskine Caldwell ve William Faulkner gibi yazarlardan yaptığı çeviriler hem Amerikan edebiyatının İtalya'da gerçek boyutlarıyla tanınmasını sağladı, hem de Vittorini'nin kendi kişisel anlatım özelliklerini bulmasına yardımcı oldu. Yazarlığa ilk başladığı yıllarda "Solario" adlı bir dergi çevresinde toplanan yazarlara katıldı. Vittorini'nin 1931'de yayımlanan ilk kitabı *Piccola Borghesia* (Küçük Burjuvalar) sekiz kısa öyküyü bir araya getiriyor ve yarı alaycı bir dille

küçük memurların sıkıcı hayatlarından sahneler canlandırıyordu. 1936'da ilk baskısı *Viaggio in Sardegna* (Sardunya'ya Yolculuk) adıyla çıkan ikinci kitabı ise bir yolculuğun şiirsel izlenimlerini dile getiriyordu. Kitap 1952'de ikinci kez basıldığında Vittorini kitabının adını *Sardegna come un 'infanzia* (Sardunya, Çocukluk Gibi) olarak değiştirdi.

Vittorini ilk romanı *II garofano Rosso*'yu (Kırmızı Karanfil) 1933-35 yılları arasında yazmıştı. *Kırmızı Karanfil* ilk gençliklerini yaşayan insanların sorunlarını İtalya'nın o yıllardaki toplumsal hayatının genel havası içinde yansıtan geleneksel bir romandı.

Kırmızı Karanfil Vittorini'nin yazarlık hayatının birinci döneminin bitip ikinci döneminin başladığı bir çizgiyi belirtiyordu. Bundan sonra gelen *Erica e suoi fratelli* (Erica ile Kardeşleri) 1936'da yazılmaya başlanmış, fakat dış olayların ağırlık kazanması yüzünden tamamlanmadan bir yana bırakılmıştı. *Erica*, Vittorini'nin kendi yaşantılarından esinlenmeksizin kaleme aldığı ilk yapıtıydı. Büyük bir yoksulluk içinde yaşayan çocuk yaşta bir kızın ikiyüzlü ve acımasız bir dünyaya nasıl karşı durduğunu yalın bir dille anlatan yazar, karmaşık ruh durumlarını ve toplum ilişkilerini çözümlemekte şaşırtıcı bir ustalık gösterir. *Erica*, Vittorini'nin gerçekçi sayılan yapıtlarının sonuncusuydu. Kendisinin bu öyküyü tamamlamakta belli bir isteksizlik duyuşu da gerçekçilik ve anlatım tekniği konusundaki kaygılarından kaynaklanıyordu.

Conversazione in Sicilia (Sicilya Konuşmaları) Vittorini'nin ustalık döneminin en önemli örneği oldu. Geleneksel roman kalıplarını bir yana bırakan yazar, bu yapıtında otuz bir yaşında Silvestro adlı bir adamın Kuzey İtalya'dan doğduğu yer olan Sicilya'ya yaptığı bir yolculuğu anlatır. Yapısı bakımından olaylar dizisine fazla önem vermeyen, yazarı için daha çok ruhsal bir yaşantının izlenimlerini dile getiren bu roman, insanlığın yüzyıllardır çektiği yalnızlığı, karşılaştığı haksızlıkları, "yoksulluk edebiyatı"nın tuzaklarına düşmeden sergilemeyi başarır.

Özgün adı *II Sempione strizza l'occhio al Frejus* (Semplon, Frejus'e Göz Kırpıyor) olan ve *Fil* adıyla çevirdiğimiz elinizdeki bu küçük roman ise yazarının en sevdiği yapıtıdır. *Sicilya Konuşmaları* gibi bir öykü anlatmaktan çok evrensel sorunları şiirsel bir dille yansıtmayı amaçlayan bu küçük roman, yaşlı bir adamla ailesini ele alır.

Vittorini'nin *Fil* adıyla çevirdiğimiz bu romanı, 1947'de yayımlanmıştı. Vittorini daha sonra *Uomini e no* (İnsanlar ve İnsan Olmayanlar), *Le donne di Messina* (Messinalı Kadınlar) ve *La Garibaldina* adlı üç kitap daha yayımladı. 1966 yılında elli sekiz yaşında öldüğü zaman Vittorini geride bu romanları dışında, önemli çeviriler ve büyük bir bölümü 1945-1947 yıllarında yönettiği "II Politecnico" adlı dergide yayımlanan *Diario in Publico* (1957) adlı bir günlük bırakmıştı.

Gönül Çapan

BİR

Bir ev dolusu insandık, ama içimizde çalışıp aldığı haftalığı eve getiren tek kişi kardeşim Euclide'di. Ben yıllardır boştaydım. Annemin kocası geçen güz evlendiklerinde zaten işsizdi. Bir dükkânda tezgâhtarlık yapan kız kardeşime de bu yaz yol vermişlerdi. Böylece büyükbabayla birlikte hepimiz Euclide'in bisiklet tamirciliğinden kazandığı üç beş kuruşa bakar olduk. Bir bisikletçinin yanında çalışıyordu kardeşim.

Euclide her cumartesi gecesi haftalığını getirip annemin önüne koyardı. Annem de, arkasında Euclide'in karısı Anna, aldığı paraları önlüğünün içine sayardı.

"Bunun ne kadarı ekmeğe gider, biliyor musun?" diye sorardı annem.

"Ne kadarı?" derdi Anna.

"Hepsi."

"Nasıl hepsi?" derdi Anna.

Her cumartesi gecesi aynı konuşma geçerdi aralarında. Evimiz şehrin hemen dışındaydı, mutfağın kapısı Lambrate korusuna bakardı. Akşamları bütün koru evin içine süzülür, ormanda yaşıyormuşuz gibi olurdu. Oysa hiç çıkmamıştık şehirden. Büyükbabam duvarcıydı; hem bu yüzyıl hem geçen yüzyıl, hayatı boyunca şehrimizi yücelten bütün yapılarda çalışmıştı. Annem dönüp ona baktı.

"Şu adama bakın!" dedi.

Anna baktı, karım baktı, Euclide baktı, ben de baktım.

"Ne kadar iri olduğunu görüyor musunuz?" dedi annem.

Yadsınmayacak bir gerçekti bu. Dev gibi bir adamdı büyükbabam. Bütün vaktini ellerini bastonuna dayamış iskemlesinde otururak geçirirdi. Apak saçları ve sakalıyla sadece başı bile koskocaman bir şeydi.

Bastonunun sapını tutan kocaman ellerine baktık. Bu ellerin demir çubukları büktüğünü söylerdi annem. Parmaklarının boğumları ağaçların budaklarına benziyordu. Ama o eski güç kalmamıştı artık parmaklarında. Kolay kolay açıp kapayamıyordu bile parmaklarını. Ayağa kalktığında sırtını da dik tutamıyordu artık.

Kendini yatağa ya da masaya sürüklemenin dışında hiç ayağa kalkmazdı. Hep file benzetirdi annem onu. Ayak ayak üstüne atmış, elleri bastonunda, başı önüne eğik, gözlerini açmadan öylece oturup dururdu iskemlesinde. İskemlesi Lambrate Parkı'na ve koruya bakan açık mutfak kapısına dönüktü. Aramızda konuşurken ağaçların gittikçe kararan yeşilliğini görür, akşam rüzgârının ve korudan gelen çeşitli kokuların büyükbabamın omuzlarına vurup bize ulaştığını duyardık.

Annem büyükbabayı file benzetmekte çok haklıydı. O sözü ilk kullandığından beri biz de aynı şeyi düşünmüş, ama ne cins bir fili hatırlattığını bir türlü bulamamıştık. Çocukluğumuzda dinlediğimiz Pyrrhus'un ya da Anibal'in fillerine mi, yoksa korunun yollarında iki yanlarına levhalar asılı dolaşan sirk fillerine mi benziyordu? Belki de fillere özgü diye bilinen birtakım nitelikleri hatırlatıyordu bize. Bu konuda bir türlü anlaşamıyorduk.

İKİ

"Her yemeğe oturuşta yarım ekmek yemeden kalkmıyor," dedi annem.

"Gördünüz ya?" diyecek oldu Anna.

"Benim bir şey gördüğüm yok! Adamın karnını doyuracak mıyız, doyurmayacak mıyız?"

"Elbette doyuracağız," dedi Anna. "Ama bir öğünde yarım ekmek günde bir buçuk ekmek eder."

"Bir buçuk ekmeğin sözü mü olur böyle bir adam için?" diye söylendi annem. Büyükbabanın yanına gitti, "Sen kendin söyle onlara," diye gürledi. "Sen kendin söyle!"

Büyükbaba yavaşça başını kaldırdı. Belli belirsiz bir şaşkınlık vardı yüzünde.

"Günde kaç ekmek yerdin sen?" diye bağırdı annem.

Büyükbaba, "Kaç tane ne?" diye sormadı. Başını bir iki dakika öyle tuttuktan sonra eskisi gibi önüne eğdi.

Annem bağırarak; "Canını mı sıkıyorum?" dedi. Sonra onu bırakıp bize döndü.

"Fil kadar adam," dedi. "Demir putrelleri koltuğuna kıstırıp yapı iskelelerinde öyle dolaşırdı o! Böyle bir adamın nesine yeter günde bir buçuk ekmek?" diye artan bir öfkeyle devam etti. "Günde dokuz ekmek, on ekmek yerdi o!"

Tam bu sırada karım Elvira, Anna'nın yardımına yetişti.

"Doğrusu karaborsadan çok fazla ekmek almak zorunda kalıyoruz da," dedi.

"Bütün mesele bu," dedi Anna. "Ben de bunu söylemek istemiştim."

"Ama ekmekten başka bir şey yemiyor ki! Bütün yediği haşlanmış hindiba ile ekmek."

"Biz de yalnız kuru ekmek yiyoruz," dedi Anna.

Elvira, biraz daha az ekmek yenirse, belki arada bir, bir parça da et alabileceğimizi söyledi; annemin kocası da söze karışarak o kadar çok ekmek almazsak, arada bir, bir bardak şarap bile içebileceğimizi öne sürdü.

Annem kız kardeşime, "Işığı yak!" diye gürledi. Birden parlayan ışığın altında bir an için gözlerini kıstı, sonra kocasına öfkeyle bakmaya başladı.

"Senin diyeceğin de bu demek!" diye bağırdı kocasına. "Senin diyeceğin de bu! Git çalış öyleyse de, payına düşen parayı getir! Bir iş bul kendine önce, şarabı sonra düşünürüz!"

Annemin kocası istavroz çıkardı. "Tanrı yardımcımız olsun!" diye inledi. "Susturabilirseniz susturun şimdi! Artık ne dilenciliğim kalacak, ne katilliğim, ne de hırsızlığım!"

"Aylak gevezenin birisin sen," dedi annem.

"Duydunuz ya?" dedi kocası. "Duydunuz ya? Aylak gevezenin biriymişim. Elbette ne söylediğimin de farkında değilimdir. Başka? İş bulamıyorsam, suç benim mi?"

"Ekmekten başka bir şey almaya gücümüz yetmiyorsa, suç bizim mi, peki?" dedi annem.

Bu uzayıp giden kavgalar çocukları tedirgin ederdi sonunda. Huysuzlaşırlar, ağlayıp gürültü patırtı etmeye başlarlar, baş belası kesilirlerdi. Büyükbaba da tedirgin olurdu bu kavgalardan. Bacak bacak üstüne atıp oturmuşken düzelir, iskemlesinde dikilir, her söylenen sözle birlikte varlığını duyurmak için ya iskemlesini gıcırdatır ya da ayaklarını birbirine sürterdi.

Gerçekten bir fil miydi kendisi?

Ah! Nerede o insanların filler gibi yaşadığı günler! Geceleri parktan eve dolan hava o günlerin izlerini taşır, doğayla iç içe yaşanmış bir hayatı hatırlatır gibi olurdu. Serin

havanın, güneş ışığının, gecenin karanlığının insanı mutlu kıldığı, hayatın olduğu gibi yaşandığı günler! Erkek filin dişi filin kocaman sırtına yaslanıp dinlendiği, biz erkeklerin ekmek almak zorunda olmayıp çiy ve çimenle yetindiği günler. Ama bizler hiç görmemiştik o günleri. Acaba annemin fil adını taktığı büyükbaba görmüş müydü? Demek istiyorum ki, annem büyükbabaya bizim bilmediğimiz bir mutluluğu tattığı için mi fil diyordu, yoksa bambaşka bir sebepten ötürü mü? Öyleyse bu sebep neydi?

ÜÇ

İş aramaktan bir şey çıkmayacağı için çoğu sabah kardeşim Euclide'le birlikte onun çalıştığı bisiklet tamircisine kadar yürürdüm. Sonra üzeri ot kaplı demiryolunu izleyerek döner, Lambrate korusuna dalardım.

Burası elbette Afrika değildi. Gerçi insan kendini ağaçların arasında bulurdu, ama her yandan tramvayların gürültülerini de duyardı; birden kurumuş bir gölcükle karşılaşır, ama arkasından hemen tunçtan musluklu çeşmeler görürdü. Yerden katırtırnakları toplayabilir, ama bunu yaparken ayağına bir konserve kutusunun çarptığı da olurdu. Kum tepeciklerine tırmanır ve buradan uzakta ve yakındaki demir damları görebilirdi. Ayrıca insan sesi yüklü telefon telleri geçerdi oradan. Kulak verildiğinde belki sincap ve tavşan sesleri gelebilirdi, ama daha çok şöyle bir konuşma işitilirdi: "Kiminle görüşüyorum? Ben 26 78 96'yı istemiştim." İnsanların birbirlerini aradıkları, kapıları birbirlerinin yüzüne çarptıkları duyulurdu. Burada böyle şeyleri duymaktan nefret ederdim. Tıpkı yaklaşmakta olan ve benim gibi binlerce insanı oturduğum bu korunun içinden ötelere götüren trenin homurtusunu duymaktan nefret ettiğim gibi.

Bir fil olmanın ne demek olduğunu, büyükbabanın eskiden, belki de bugün bile olduğu gibi bir fil olmasının ne anlama gelebileceğini burada anlamaya çalışırdım.

Sabahları payıma düşen ekmeği, kardeşim Euclide'e borçlu olduğum ekmeği alır buraya gelirdim. Fil çağının

eşsiz bir çağ olduğunu düşünürken her yanımı saran yeşilliğin, çiy taneciklerinin ve bodur ağaçlar arasında kırmızı mercanlar gibi göz alan böğürtlenlerin tadını çıkarırdım.

Böyle zamanlarda yediğim ekmek kolay kolay geçmezdi boğazımdan. Kardeşimin emeğiyle alınmış, çocukların ve büyükbabanın hakkı olan bir ekmekti bu. Buraya gelişimin gerçek nedeni de bu ekmeği kimselere görünmeden yemekti. Çoğu zaman sabahları gelir, öğle üzerleri ekmeğimi çeşmenin suyuna banarak yerdim. Sonra yeniden eğilip çeşmeden su içerdim. Tanıdık biri olmadıkça görülüp görülmediğime pek aldırmazdım. Ama tanıdıklardan biri görecek olsa bu yaptığımı, doğrusu utanırdım.

Düşünü kurduğum gelecek günlerde, yemek yemenin nerdeyse tek sebebi görülmek, öbür insanlara beni yemek yerken görmenin tadını tattırmak olacaktı.

DÖRT

Oysa beni payıma düşen şu bir lokma ekmeği yerken görse görse, herkesten önce annem görebilirdi.

Gene böyle sabahlardan bir sabah, sırtında müttefik birliklerinden kalma bir asker kaputuyla bir kadının bana doğru yaklaştığını gördüm. Uzun boylu, güçlü kuvvetli bir kadına benziyordu. Beyaz saçlarına rağmen diri bir yüzü vardı. Arkasında bir küfe taşıyordu. Bir de baktım, annemmiş.

Ekmeğimi cebime koyduktan sonra, "Anne!" diye seslenerek otların arasından ona doğru yürümeye başladım.

"Sen miydin?" dedi. Taşıdığı yükten ötürü başını önüne eğmişti. Yeniden işine koyulmadan önce sert bakışlarla beni süzdü.

"Yardım edeyim mi?" dedim.

Ağzımın dolu olduğunu görmüş olabileceğinden çekiniyordum. Bunu öğrenmek için sormuştum bu soruyu.

"Peki, et bakalım," dedi.

"Daha yeni mi geldin?" dedim.

"Vakit o kadar geç değil."

"Ben epeydir burdayım da..."

Annem önce yere eğilip kopardığı hindibaları sırtındaki küfeye atıncaya kadar bir şey söylemedi. Sonra, "Biliyorum!" dedi.

"Beni gördün demek? Öyleyse neden seslenmedin?"

"Kendi işimi kendim görebiliyorum daha," dedi annem.

Küçük bir hindiba kökü buldum. Anneme, "Ben de toplayayım," diyerek koparttım. Ama tedirginliğim gene de geçmemişti, küfeyi taşımayı teklif ettim.

Annem, "Al bakalım," diyerek kollarımı küfenin iplerine geçirmeme yardım etti.

"Ağırmış," dedim. Küfe elli altmış kilo odun alacak büyüklükteydi, ama ne de olsa hindiba hafiftir.

"Neden bu kadar ağır bu? İyice dolu bile değil. Ne koydun içine?"

"Ne olacak," dedi annem. "Yabani ot."

"Taş doldurmuşsun sanki," dedim.

"Biraz bastırdım da, belki ondandır."

"İyice bastırmışsın, anlaşılan."

"Senin dediğin olsun!" dedi annem.

"İyice sıkıştırmışsın sen bunları," dedim. "Ot balyası gibi... Hepsini bugün mü pişireceksin?"

"Elbette! Yarın pişireceklerimi yarın toplayacağım."

"Bir ahır dolusu hayvanı doyurur bunlar. Ancak çamaşır leğeninde pişirebilirsin bu kadar otu!"

"Bu yetmez bile," dedi annem. "Daha toplamam gerek."

Eğilip toplamaya başladı yeniden.

"Yeter de artar bile bu kadarı," dedim. "Ne biz yiyoruz, ne de çocuklar. Büyükbabaya da çok gelir bu."

"Çok mu gelir dedin?"

"Midesi şişer."

"Büyükbaban gibi bir adam için çok ha?"

"Bu otların bir yararı dokunmaz büyükbabaya."

"Yediği bir lokma ekmeğe katık etmek için çok mu bu?"

"Mide fesadına uğrayacak. Bir faydası olmaz bunun kendisine."

Annem bütün dünyaya meydan okuyan tavrını takındı.

"Ona hiç alıcı gözüyle bakmamış gibi konuşuyorsun," dedi. "Fil gibi bir adamdır o!"

Aşağılayıcı bir bakışla süzdü. Öz oğulları olsak bile, büyükbaba gibi olamadığımız için bizi aşağılayan bir bakıştı bu.

İçini çekerek, "Ah!" dedi. "Gençliğimde gördüklerimi yaşlanınca göremeyeceğim aklımın ucundan bile geçmezdi."

"Neymiş onlar?" dedim.

"Ne miymiş?" diye bağırdı annem. "Ne miymiş? Ne olacak, delikanlılığında genç bir filden farksız bir adamdı o. Ancak bir filin yapabileceği işleri yapan bir adam. Ağaçları kökünden sökebilen bir adam..."

"Bak işte bunu hiçbir fil yapmamıştır," diye sözünü kestim annemin.

"Öyle bir yapmıştır ki," dedi annem. "Hem de hortumuyla. Büyükbaban da yalnız pazusunun gücüyle yapardı bu işleri. Bir omuzuyla evlerin duvarlarını yıkabilecek bir adamdı o..."

Gene sözünü keserek, "Amma yaptın!" dedim. "Taşların altında kalırdı öyle bir şey yapacak olsa."

"Ne olurmuş taşların altında kalırsa? Bir silkindi mi, üstünde toz bile kalmazdı. Öyle yalız bir derisi vardı ki! Frejus Tüneli'ni açarlarken orada çalışan binlerce işçi arasında onun gibisi yoktu. Mühendisler bile öyle diyorlardı. Onu yanlarına almak için hepsi birbirleriyle yarış ederdi. Semplon Tüneli açılırken de aynı şey olmuştu."

Söz buraya geldi mi, artık kendini tutamazdı. Her gün büyükbabanın başarılarını dinler dururduk; kazdığı tüneller, yapılışında çalıştığı köprüler, demiryolları, su kemerleri, santrallar, yollar...

"Katedralin yapılışında da çalıştı mı?"

"Çalıştı."

"Peki Koliseum'da?"

"Çalıştı."

"Çin Seddi'nde?"

"Elbette!"

"Ehramlarda?"

"Ne sandın?"

Annem bu konuda hiçbir soruya hayır diyemezdi. Fil gibi bir adamdı büyükbaba anneme göre. Her şey onun emeğinin ürünüydü, o ise tatlı tatlı, sessiz sessiz, başını eğ-

miş, bütün bunların dışındaymış gibi oturup dururdu. "O!" derdi annem, "o!"

Belki de bizim sandığımızın ötesinde bir şeyler söylemek istiyordu annem. Hafife alınacak biri değil kendisi. "Büyükbaba" derken, belki de bu söz dünyada ona benzeyen her şeyi kapsıyordu.

Büyükbaba deyince, aklımıza onunla birlikte Frejus'te ya da Semplon'da çalışan öbür işçiler de gelmiyor mu? Büyükbabanın Frejus'te çalıştığı gibi katedralin yapılışında çalışmış olan öbür işçilerin ne anlamı var bizim için? Ya da Koliseum'un yapılışında büyükbabanın Frejus'te çalıştığı gibi çalışanlar? Çin Seddi'nin, piramitlerin yapılışında çalışanlar kim oluyor?

BEŞ

Önde annem, arkada elimde sepetle ben yürüyerek eve dönerdik. Böyle zamanlarda evden birinin çıkarak heyecanla bize seslenmesi, sonra da bize doğru koşması karşılaşmadığımız bir olay değildi. Bizim evde bile beklenmedik şeyler olurdu. Bu yüzden eve her dönüşümüzde aileden birinin sevinç çığlıkları içinde bizi karşılamasını beklerdik.

"Şışt" dedi annem.

Durup dinledik, şehrin ta derinden gelen belli belirsiz gürültüsünden başka bir şey duyulmuyordu.

"Kardeşinin sesini duyduğumu sandım," dedi annem.

Haklıymış. İkimiz de kız kardeşimin bize seslendiğini duyduk. Annem bana baktı. "Kardeşin," dedi. Sonra seslendi:

"Geliyoruz!"

Benimle alçak sesle konuşuyor, kardeşime bir şey söylemek isteyince, avazı çıktığı kadar bağırıyordu.

"Evden seslenmiyor," dedi bana. Sonra gene seslendi: "Nerdesin?"

"Anne! Anne!" diye bağırıp duruyordu kardeşim.

Annem bana dönüp, "Epeydir bizi arıyor olmalı," dedi. Sonra sesini yükselterek, "Ne var?" diye bağırdı.

"Anne! Anne!" diye seslenmesine devam ediyordu kardeşim.

Annem, "Hay sersem! Ne diye bağırıyor bu kadar?" derken bir yandan da gözlerinin içi gülüyordu, sonra o da "Anne! Anne!" diye kardeşimin taklidini yapmaya başladı.

"Ne diyorsun?" diye bağırdı kardeşim.

"Sesini duyuyoruz. Ne var?" diye bağırdım.

Kardeşim gene bağırarak, "Çabuk, çabuk!" dedi.

"Çabuk mu?" diye bağırdı annem. Benimle de bağırarak konuşuyordu artık.

"Acele etmemizi istiyor," dedim.

"Koşmamızı istiyor yani?" diye bağırdı annem. "Neden kendisi koşmuyor öyleyse?" Bir yandan da adımlarını hızlandırdı.

"Koşuyor," dedim.

"Kendisini görebiliyor musun?"

"Evet. Havuzun öbür yanında, koşuyor," dedim ve kardeşimi gösterdim. "Köprüye doğru gidiyor, bize el sallıyor. Köprüye aynı zamanda varacağız," dedim.

O da kardeşime el sallamaya ve koşmaya başladı. Havuzun bir yanından öbürüne birbirlerine "Hey!" diye bağırıyorlardı.

Derken kardeşim dans etmeye başladı. Koşuyor, elleriyle işaretler yapıyor, birtakım sesler çıkarıyordu. Birden eğildi ve dans ederek dönmeye başladı.

Bir yandan dans ediyor, bir yandan da, "Patates! Patates!" diye bağırıyordu. "Patates geldi, anne! Patates, patates!"

"Patates mi?"

"Evet, evet, patates!"

"Tatlı patates mi?"

"Yok canım, bayağı patates!"

"Külde pişirilen patates mi?"

"Tuza banıp yenilen patates, anne!"

"Aman Allah! Tuza banıp yenilen patates ha!"

Sanki ikisi de dans ediyorlardı şimdi. Annem gerçekten dans etmese bile, açıkça telaş ediyordu.

"Çok mu?"

"Çok!"

"Yarım kilo?"

"Daha çok. Bir kilodan fazla!"

"Aman Allah! Bir kilo patates!"

Köprüde karşılaşır karşılaşmaz annemin ilk sorduğu şey bu patateslerin nereden geldiğiydi.

"Kocan getirdi," dedi kardeşim.

"O mu?" dedi annem. "Ben zaten hep inanırdım onun günün birinde işe yarayacağına."

Son dönemeçte annemin kocasını bizi bekler bulduk. Kendisiyle evlenme dairesine gittiğimiz gün nasıl idiyse, şimdi de öyle görünüyordu. Gülüşü bile tıpkı o günkü gibiydi. "Nasıl!" demişti o gün bize, "Babanızın dulunun artık dul olmadığına sevinmiyor musunuz?"

Şimdi gene aynı gülüş vardı dudaklarında.

"Eee, sevinmediniz mi?" dedi.

Gülerken hafifçe sallanıyordu. Sonra annemin yanına gitti ve onunla birlikte yürümeye başladı. "Ben getirdim," dedi.

"Sanki bir kilometre öteden anlaşılmıyormuş gibi!" dedi annem.

Kolunu annemin beline dolamak için kaldırmışken yeniden aşağı indirdi.

"Aman yarabbi!" dedi. "Nerdeyse yaptığım işle övünüyorum demeye getiriyor."

Annem kocasının sözünü kesti.

"Ne kadar iyi bir iş yaptığını bilmez miyim," dedi. "Yalnız bir şey düşünüyordum da..."

Durdu ve düşünmeye devam etti. Acaba ne düşünüyordu? Annem ne zaman düşünmeye başlasa, bir uğursuzluk olurdu. Aman anne, sen düşünme, diye içimizden söylenirdik. Allah aşkına düşünme!

Düşünmemesi için içimizden yalvarıyorduk anneme. Bırak patatesler kardeşimin dediği gibi olsun da, külde pişirelim, dumanları tüte tüte ellerimizde tutalım, tuza banıp yiyelim, kabuklarının yanık tadı yayılsın ağzımıza. Aman düşünme, anne! Ne olursun, düşünme!

Aslında annem de elinden geldiği kadar düşünmemeye çalışıyordu.

"İstersen bu parayla kendine şarap alabilirdin, değil mi?" dedi kocasına.

"Evet, alabilirdim," dedi kocası.

"Ama sen, onun yerine patates alırım daha iyi, dedin. Öyle demedin mi?"

"Evet, evet. Patates alırım daha iyi, dedim." Annemin kocası bunları söylerken keyfi yerine gelir gibi oldu. "Ne var bunda?" dedi.

Kolunu yeniden annemin beline dolamak için kaldırdı. "Haa, dul karıcım, ne var bunda?" diyerek anneme ayak uydurmak için acemi er gibi sekmeye başladı.

"Peki ama, büyükbaba görmedi mi patatesleri?" diye sordu annem.

Dönemecin sonuna gelmiş, evimiz karşımıza çıkmıştı. Evimiz yeşil sahanın öbür ucunda bir korucu kulübesine benziyordu; yandaki terk edilmiş deponun cam damları arasında bir bekçi kulübesine de benzetilebilirdi. Eğri demir saçağın altındaki açık mutfak kapısı karanlıktı. Büyükbaba işte bu karanlığın içinde, iskemlesinin üstünde bacak bacak üstüne atmış oturuyordu. Karanlığın ta kendisiydi; annem de sorusunu evimiz tam karşımıza çıktığı anda sormuştu. Kardeşim boğuk bir sesle, "Bilmem, sanmıyorum," diye cevap verdi.

"Eğer gördüyse" dedi annem. "Eğer gördüyse, o zaman elveda..."

"Elveda mı?"

"Ne sandın ya, adam başımızın belası."

"Patateslere mi elveda?"

"O kadar çok yiyor ki, başka kimseye bir şey kalmıyor."

Kardeşim ağlamaklı bir sesle, "Ama, anne!" diyebildi.

"On yıl önce ölmüş olabilirdi," dedi annem. "Ama hâlâ yaşıyor, yaşamaya devam ediyor. Tıpkı bir fil gibi."

ALTI

Annem çoğu zaman sitem etmek için de fil derdi büyükbabaya. Yalnız övmek için değil, yermek için de fil derdi ona. Annem fil derken, büyükbabanın her zaman ayak altında cansız bir yığın olduğunu, yaşamakta direndiğini, kendisinin de artık bu adamdan usandığını anlatmak isterdi. Büyükbabaya küfretmesi de, onu yüceltmesi de aynı sebeplere dayanırdı, yani büyükbabanın iriliğine, yediği yemeğin çokluğuna, hayat karşısındaki umursamazlığına ve sertliğine.

Kimi zaman, annem bir an için durup büyükbabanın sapasağlam ensesine ve omuzlarına baktığında, yüzü nefretle kararırdı. Kocaman kunduralarını fırçalamak için yere eğildiğinde de, korkunç bir öfke bürürdü gözlerini. Aslında, o koca ayaklar bir insandan çok, annemin işini kolaylaştırmak için biraz olsun kımıldamayı başaramayan bir heykelin ayaklarını andırırdı. Böyle zamanlarda bile, çaresizliğini anlatmak için annemin yaptığı tek şey büyükbabaya fil demekti.

"Adam adam değil, fil mübarek!" derdi. Annem kardeşime dönüp, "Eğer patatesleri gördüyse, ona da vermeden edemeyiz," dedi.

"Gördüğünü sanmıyorum," dedi kardeşim, "Hep gözleri kapalı oturur."

"Belki de siz konuşurken duymuştur."

"Söylediklerimizi duyduğunu da sanmıyorum," dedi kardeşim. "Hiç kimseye karşılık vermez ki."

"Paskalya yortusundan beri ağzına patates koymadı. Eğer sizin konuştuğunuzu duymuşsa, ona da biraz vermemiz gerekecek. Patatesi çok sever."

"Peki canım, ona da bir iki tane veririz," dedi annemin kocası.

"Bir iki tane mi?" dedi annem.

"Aşağı yukarı adam başına iki patates düşüyor," dedi annemin kocası, "Büyükbabaya da neden hakkını vermeyelim?"

"Böyle bir adama iki patates ha?" dedi annem.

"Evet," dedi kocası, "Onun gibi bir adama da iki tane, benim gibi bir adama da iki tane, benim dul karım gibi bir kadına da iki tane!"

"Aptallığı bırak," dedi annem evin kapısı önünde oturan karartıyı göstererek, "Sen şu adama şöyle yakından baktın mı hiç, insan müsveddesi?" Sonra bağırmaya başladı, "Kendi başparmağınla onun küçük parmağını karşılaştırdın mı? Ya da bacağınla onun bileğini? Bırak bu adam başına iki patates laflarını."

Annemin kocası elini annemin belinden çekti, başını önüne eğdi. Bu konu açıldığına göre, artık annemin ellerini büyükbabanın o kocaman elleriyle hiç ölçüp ölçmediğini soracağından yakınmaya başladı.

"Ne sandın ya?" diye bağırdı annem, "Soracağım bir şey daha var. Sen kendi gövdenin tümünü onun kalça kemiğiyle ölçtün mü? Onun yanında neye benzediğini acaba hiç düşündün mü?"

Annem kocasının karşılık vermesine meydan bırakmadan adama bağırıp çağırıyordu. Adamcağız pancar gibi kıpkırmızı kesilmişti.

"Hay Allah! Hay Allah!" demekten başka bir şey yapamıyordu.

"Hem," dedi annem, "hem onun altını yıkarken aldığım zevki sen üstüme çıktığın zaman bile veremezsin bana. Karşılaştırılmaz bile, kırtipil, sen de!"

"Hay Allah!"

"Bir daha üstüme çıktığında öyle önemli bir iş yaptığını düşüneceğin yerde, bu söylediklerimi düşün, miço parçası."

"Bu miçoluk da nerden çıktı şimdi?"

"Sana Allah'tan korkmanın ne olduğunu öğretmek için söylüyorum. Nasıl bir adamın kızının yanında olduğunu unutmayasın diye. Sapına kadar erkek bir adamın, öyle senin gibi..."

Annemin kocası başını ellerinin arasına alarak, "Ha!" dedi. Kız kardeşime baktı, bana baktı. Sonra, "Unutun, bu kadının ananız olduğunu unutun. Kendi çocuklarının önünde böyle konuştuğunu unutun," dedi.

"Unutmaları gereken bir şey yok!" diye sözüne devam etti annem. Kardeşimle bana baktıkça göğsü kabarıyor, kuşkusuz babasına bu kadar benzeyen bir kadının çocukları olduğumuz için bizi son derece mutlu sayıyordu. Kızgınlığı geçmişti. Gözlerinin üstüne düşen saçlarını eliyle arkaya itti, "Böyle bir adama iki patates mi vereceksiniz? İki patatesin sözü mü olur böyle bir adam için? Alay etmek gibi bir şey bu!"

Kimse karşılık vermedi. Kocası da yanında değildi artık. Tek sıra halinde yürümeye başlamıştık. Ben, elimde sepet, en arkadan gidiyordum, kız kardeşim benim önümde, annemin kocası da onun önündeydi. Üçümüz de ağzımızı açmıyor, kendimizi biraz da aşağılanmış hissediyorduk. Annem herkesin önünde yürüyor ve konuşmaya devam ediyordu:

"En azından bir kilo patates vermek gerek böyle bir adama! Kendisine hakaret edecek değiliz ya. Demir putrelleri kaldırdığı gibi iskeleden fırlatan bir adama."

Annem konuşmaya devam ediyordu, "Şunu yapan adam... Bunu yapan adam..." Bense, hem arkadan onları izliyor, hem de annemin büyükbaba için söylediği bu sözlerin gerisindeki gerçeğin ne olduğunu kavradığımı düşünüyordum.

Büyükbaba, dünyadaki her şeyi, piramitlerden tutun da Frejus Tüneli'ne kadar her şeyi yapan kendisi de olsa,

her şeyden uzak, her şeyin dışında, o kocamış haliyle oradaki iskemlesinde oturuyordu. Onun kuşağından herkes için böyleydi bu. Bizim kuşağımız için de aynı şeyler düşünülebilirdi. Peki ama nasıl oluyordu bu?

Annemi büyükbaba hakkında böyle konuşturan şey, büyükbabanın yaptığı işleri düşünmenin anneme verdiği haz, büyükbabanın bu işleri yaparken duyduğu haz, kendi gücünden duyduğu hazdan başka bir şey değildi. Başka bir açıklaması olabilir miydi bunun?

Bizim payımıza düşen de buydu. Yaptığımız piramitlerin bizimle bir ilgisi yoktu, ama bir kaya parçasını her kaldırışta, onu yerinden oynatmanın tadını duyardık – bir iş başarmanın tadını. Kaya büyüdükçe, duyduğumuz sevinç de artardı. Bir kayayı oynatmaya çalışırken seyredin siz bizi. Onu yerinden kaldırmaktır bizi ilgilendiren tek şey; amacımız da, bizim için kayanın anlamı da budur. İşte bunu anlatmak istiyordu annem. "Şunu yapan adam... bunu yapan adam..." derken sözü buraya bağlamak istiyordu.

YEDİ

Peki ama, "küçük adam"ın payına düşen ne?

Annemin şimdiki kocası gibi adamlar, büyükbabaya fil derken, onun karşıtı saydığı ve "ufaklık" dediği bu küçük adamlar da insanlığın bir parçası. Bunlar filden çok maymuna benzerler, piramitlerin tepesine durmadan harç taşırlar. Yaptıkları işi küçümsüyorum sanmayın. Elbette onlarınki de ağır iş. Ama bana öyle geliyor ki, demin sözünü ettiğim hazdan pek bir şey düşmüyor bunların payına. Gerçi sayıları hiç de az değil, nerdeyse bizim kadar. Belki de insanlığın yarısını, insan tabiatının yarısını bunlar meydana getiriyor. Bizden daha az çalıştıklarını da sanmıyorum, ama acaba onların payına ne düşüyor, diyorum kendi kendime, eğer bizim payımıza düşenden bir nasipleri yoksa.

Annemin kocasına bakın, kimsenin adam yerine koyduğu yok kendisini. Eli ne kadarcık kalıyor büyükbabanın elinin yanında? Adamcağız tüm gövdesiyle bile tırnağı olamaz büyükbabanın. Ne yaparsa yapsın kimsenin umursadığı yok. İster bütün gün harç taşısın, ister eve patates getirsin, ister anneme kocalık etsin. Herkes dudak büküyor bütün bu yaptıklarına.

Öyleyse, bu adamın payına düşen neydi? Hiçbir şeyden de yakınmazdı. Arada bir kızıp surat assa bile, kendine ilk gülen gene kendisi olur, yaptığı iş ne olursa olsun, "Bir şey değil, canım," derdi. Hep böyle söylerdi kendisi için. Acaba bu muydu onun payına düşen?

Söylemek istediğim şu, yaptığı iş ne olursa olsun, bir fil gibi yapmazdı o işi. Yerinden oynatılması gereken bir kaya varsa, terleyip ağırlığın çoğunu kaldıran o olmazdı. Kendisine "ufaklık" dendiği zaman, o kayayı gücünün yettiğince itmiş olsa bile, pek sesini çıkarmazdı.

Belki de ufak tefek olduğu için hiç kimse görmezdi onun itişini. Öbür adamların teri üstüne damlar, onların gücü ve kendilerine duydukları güven onun itişine de belli bir hız kazandırırdı. Başkalarının yaptıklarının karşılığını alışlarını görürdü.

Onun payına düşen de bu olabilir miydi – başkalarının paylarına düşeni almalarını görmek?

Annemin kocası büyükbabanın karşısında oturur, uzun uzun onu seyrederdi. Büyükbabanın ne kadar büyük elleri, bilekleri olduğuna bakar, onun annemin anlattığı gibi bir adam olduğunu, annemin sayıp döktüğü işleri yapmış olduğunu ve büyükbabanın payına düşen şeyi görürdü. Onun payına düşen de bu muydu – başkalarının payına düşeni görüp incelemek miydi?

Annemin kocası insanlığın bakan ve gören yarısıydı, bizlerin bakan ve gören yarısı. Böylece kendi gördüğü şeyleri bizim de görmemize yardım ediyordu. Büyükbabayı seyrettikten sonra başını kaşıması bile bize bir şeyler öğretmiştir. Kendi gördüğü şeyleri bizim de görmemizi sağlamak mıydı onun payına düşen?

SEKİZ

Evimizin önünden geçip şehre doğru uzanan yolun bizim evden iki yüz metre kadar ilerisindeki bölümü onarılmaktaydı. Tepeden tırnağa katrana bulanmış iki işçi getirdikleri silindirin de yardımıyla yolun bu kesimini asfaltlıyorlardı. Bu silindir, sabah ve akşam olmak üzere günde iki kere parkla bizim ev arasındaki çimenlikten geçerdi. Geçtikten sonra da evin ta içine kadar yayılan bir çiğnenmiş ot kokusu bırakırdı arkasında. Sanki korunun bütün kokularını çıkarıp dört bir yana dağıtıyor gibiydi.

Bu işçilerden biri –silindir kullanan değil de, öbürü– evin önünden her geçişlerinde, kara yüzünde bembeyaz dişlerini gösteren bir gülümseyişle elini sallayarak bizi selamlardı.

Sanırdık ki, evden belli birini değil de, hepimizi selamlıyor. Evin açık kapısına, içerdeki kadınlara ve tam eşiğin yanı başında oturan o koskoca ihtiyara doğru el sallardı. Bir keresinde, bu adamlara gidip bana göre bir iş olup olmadığını sorduğum için onları tanıyordum. Paylarına düşen işi yapmışlardı da, onun için el sallıyorlardı. Onlar geçer geçmez keskin bir ezik ot kokusu da hemen kendini duyururdu.

Bir gün, annemle evin önündeki çimenliği geçip eve dönerken gene o yeni çiğnenmiş ot kokusunu duyduk.

"Bu sabah neden saat on birde paydos etmişler acaba?" diye sordu annem.

Eve girince, cevabı bize her sabah el sallayan adamın kendisi verdi.

"İşi bitirdik," dedi.

Suratının karalığından olacak, adamı hep genç biri sanmıştık. Oysa yakından bakınca, hiç de o kadar genç olmadığı anlaşılıyordu. İnsana ilk bakışta gülünç gelen küçücük yüzü kırışıklıklarla doluydu. Kendisi de ne kadar ufacıktı! Bizim "ufaklık"tan da ufak bir adamdı.

"Başka bir yerde mi çalışacaksınız şimdi?" diye sordu annem.

"Belli olmaz," dedi adam. "Ama buradaki işimizi bitirdik. Belki bir daha buralara yolumuz düşmez diye bey amcaya ve size veda edeyim, dedim. Eğer izin verirseniz, tabii."

"Yaa!" dedi annem.

Katransurat'a büyükbabanın yanında bir iskemle vermişlerdi. O da elini büyükbabanın dizine dayamış, arada bir eliyle büyükbabanın dizine hafifçe vurarak orada oturuyordu.

"Yaa!" dedi annem.

Annemin bu küçük adamı tepeden tırnağa süzüşünü seyrediyordum. Birden adamın büyükbabanın dizinin üstünde duran elini gördü.

"Demek öyle!" dedi.

"Ben de, bize şeref verirsiniz, dedim kendisine," dedi annemin kocası.

"Rica ederim! Rica ederim!" dedi Katransurat.

"Elbette! Elbette!" dedi annem, "Hatır hatırdır."

Annem bir yandan bunları söylüyor, bir yandan da gözünü adamın büyükbabanın dizi üzerinde duran elinden ayırmıyordu.

"Demek istediğim şu ki, ufak bir dostluk kurmuştuk aramızda da," diye açıkladı küçük adam.

"Kiminle?" diye sordu annem gözlerini odanın içinde dolaştırarak.

"Bey amca," dedi Katransurat eliyle büyükbabanın dizine dokunarak. "Bildiğiniz gibi, her gün buradan geçerken görürdüm onu, o da beni görürdü. Böylece dost olduk bir çeşit... Sonra göz kırpardık birbirimize."

"Göz mü kırpardınız?"

"Evet! Aslına bakarsanız, onun yaşında bir adama göz kırpmakla biraz saygısızlık etmiş olabilirdim. O kadar da yaşlı sayılmam ne de olsa. Onun oğlu bile olabilirim. Her neyse, ben ona göz kırpınca, o da bana göz kırpardı."

"Babam mı sana göz kırpardı?"

"Kırpmasa mıydı? Bildiğiniz gibi, işten dönerken göz kırpardım ben. Eh, onun da işten döndüğü zamanlar olmamış mıdır? İnanın, saygısızlık olsun diye yapmadım!"

"O kadar da yakınından geçmiyordunuz ama," dedi annem. "Seni görebiliyor muydu acaba? Hiç sanmıyorum görmüş olabileceğini."

Büyükbabanın yanına gidip, "Baba, bu adamı görüyor muydun?" diye bağırdı kulağına.

Katransurat sesini çıkarmıyor, gülümseyerek bekliyordu. Bu kadar bağırmanın bir gereği olup olmadığını soran bir gülümsemeydi bu.

Büyükbaba kocaman başını kaldırdı. Katransurat gözleriyle büyükbabanın başını, koca yanaklarını, gür sakalını, kalın kaşları altından görünen gözlerini izliyordu. Büyükbaba önce kendisine seslenen anneme baktı, sonra kocaman başını orada oturmuş bekleyen Katransurat'tan yana çevirerek eğdi.

"Elbette görüyordu beni! Herhalde görmüyordu demiyorsunuz?"

Annem büyükbabanın yanından ayrıldı.

"Belki de görmüştür. Sen onu sana bakarken gördün mü hiç?"

Katransurat hemen cevap vermedi. Gülen gözlerini büyükbabanın yüzündeki bir noktaya dikmiş, sanki onunla sözsüz bir konuşmaya dalmıştı. Büyükbaba her zamanki haline dönmeden öylece duruyordu. Gerçi bütün ağırlığıyla göğsüne dayanan başı gene sakalını eziyordu, ama yüzü eskisi gibi yere değil, konuğumuza dönüktü. Eğer gözleri açıksa, o da alçak iskemlesinde oturan Katransurat'a bakıyor olmalıydı.

"Böyle şeyler pek rastlantıyla olmaz," dedi Katransurat neden sonra. "Sadece görüp görmemek değil, bir alışkanlık meselesi bu. İnanın ki, ben bey amcayı nasıl gördüysem, o da beni öyle görmüştür."

Büyükbabaya dönerek, "Öyle değil mi?" dedi.

Tam o sırada altındaki iskemle gıcırdıyordu, o dönerken gıcırtı da arttı, çünkü iskemlenin ayaklarından biri kırıktı. Eğer oturduğu yerde böyle kıpırdayıp dururşa, olduğu yere çökebilirdi.

Gülümseyen yüzünü anneme çevirdi.

"Ben ona göz kırpınca, onun bana göz kırpması da aynı şey," dedi. "Belki bana göz kırparken görmedim onu, ama gene de biliyorum kırptığını. Yoksa nasıl dost olurduk kendisiyle?"

Dönüp hepimize bir bir baktı. Sonra iskemlesini büyükbabaya yaklaştırdı, iskemle gene gıcırdadı. Bir eliyle büyükbabanın dizine vururken öbür eliyle de iskemlenin kırık bacağını yokluyordu. Annem durmuş Katransurat'ı seyrediyordu, sanki ona bir şey söyleyecekti, ama vazgeçip odanın ortasına boşalttığımız hindibalara döndü.

"Hadi bakalım iş başına," diye seslendi. "Anna! Elvira! Hadi!" Ama Katransurat'ı da unutmuş değildi.

"Ee, hatır hatırdır," dedi. "Biraz daha oturmaz mısın kendisiyle? Çok sevinirim kalırsan. Burası yabancı yer sayılmaz."

DOKUZ

Annemle birlikte evin öbür üç kadını da hindibanın başına çöküp ayıklamaya başladı. Önce ortadaki yığından ellerine bir tutam hindiba alıyorlar, sonra da önlerine biri yenir yapraklardan, öbürü de çöplerden iki küçük yığın yapıyorlardı. Elleri dikiş diker gibi çabuk çabuk gidiyor geliyordu. Dördü de ellerindeki işe kendilerini vermiş çalışıyorlardı, öyle ki, beş altı dakika için evde bir konuk olduğunu unutmuş gibiydiler. Derken annem birden bir şey hatırlar gibi oldu.

"Yazık ki kulakları duymuyor," dedi.

"Sağır mı?" diye sordu konuğumuz.

"Sağır ya. Doğru dürüst bir şey duyduğu yok."

"Bilmem ki," dedi konuğumuz. "Böyle şeyler hiç belli olmaz."

"Kendisine bir şey söylemek için kulağına eğilip bağırmanız gerekiyor."

"Bilmem ama," dedi konuğumuz. "Siz de bilirsiniz ya, insan bazen sağır olmaz, sadece duymaktan bıkmış olabilir. Böyle olunca da, hiç karşılık vermez kendisine söylenenlere. Ama bu gerçekten duymuyor demek değildir."

Annem işini bırakmış adamı dinliyordu.

Biliyordum ki, o da Katransurat'ın bu konudaki düşüncelerine katılmak istiyordu. Kendisi de büyükbabanın kimi zaman sağır olduğunu, kimi zaman sağır olmadığını söylerdi. Büyükbaba anneme cevap vermediği zamanlar, "Gene canını mı sıkıyorum?" diye bağırırdı ona.

"Pek de haksız sayılmazsın," dedi annem. Sonra Katransurat'ın hiç de aptal olmadığını anlatmak istercesine bana, kocasına, kızına ve gelinine baktı.

Bu arada Katransurat'ın iskemlesinin gene gıcırdadığını fark etti.

"Kırık iskemleyi vermişsiniz!" diye çıkıştı.

"Kırık mıymış?" diye sordu kocası. "Başka bir iskemle verin. Doğru dürüst bir iskemle verin!"

Ama kendisine verdiğimiz sağlam iskemleyi almadı Katransurat. "Fark etmez," dedi. "Sağ olun. Burada gayet rahatım ben."

Konuşurken unutmak istemediği bazı şeyleri düşünüyormuş gibi bir hali vardı. Acaba büyükbabaya bir şeyler mi oluyordu? Yoksa büyükbaba bir şeyler mi yapıyordu?

Annem önce büyükbabaya baktı, sonra onun yanına gitti. Başı gene her zamanki gibi öne eğikti, ama göğsüne doğru değil de, omuzuna doğru. Ellerinden birini de ileriye doğru uzatıyordu. Bastonu elinden düşmüştü. Avucu ne açık, ne de kapalıydı. Elini öylece Katransurat'a uzatıyordu. Büyükbaba ne yapmak istiyordu acaba?

Bir an için elini Katransurat'ın kolunun üstüne koyacak sandık. Ama el yükselmeye devam etti, omuzuna dokunacak derken el Katransurat'ın yüzüne yaklaştı. Ne yapacaktı? Yüzünü mü okşayacaktı?

Belki de Katransurat'ın yüzünü itmek istiyordu, ama Katransurat'ın gözlerinden başka bir şey beklediği anlaşılıyordu. Her şeyi bilen bir gülümseme vardı yüzünde.

"Hayırdır inşallah!" dedi annem.

Büyükbabanın yarı açık eli geldi, Katransurat'ın yüzünde durdu; iki parmağıyla Katransurat'ın önce, bir yanağını, sonra öbür yanağını okşadı. Sonra da el yavaşça eski yerine döndü.

Peki ama, büyükbaba ne yapmak istiyordu? Belki de gerçekten konuğumuzun suratına bir tokat atmak istemişti. Bu arada, elini yavaşça sakalına doğru kaldırdı ve parmaklarına baktı.

"Çıkmaz, çıkmaz!" dedi Katransurat büyükbabaya.

"Seni zenci sandı," dedi annem biz gülerken.

"Zenci sanmadı, yüzümdeki isin kolayca çıkıp çıkmadığına baktı," dedi Katransurat.

Sonra da nerdeyse duyulmayan bir sesle büyükbabayla konuşmaya başladı.

"Çok tuhaf bir iş, içinde ne var bilmiyorum. İyice çıkarmak için vazelin kullanıyorum."

Büyükbabanın sakalında, ağzının yönünden gelen bir hareket belirdi.

"Yaa, vazelin kullanmam gerekiyor. Ne tuhaf değil mi?" dedi Katransurat ve güldü.

Biz gülmüyorduk oysa. Sakalı yeniden oynamaya başlayan büyükbabaya bakıyorduk. O hep bildiğimiz gülmesini, yüz yıllık gülmesini duymak için bekliyorduk.

Kahkahası içindeki yıllanmış taşların ve kayaların üstünden akıp gelen bir ırmağın sesiydi sanki. Nereden geliyordu bu ses? Belki de bambaşka bir fil olduğu zamanlardan kalma bir sesti bu. Daha önce de duymuştuk. Gerçekte, seyrek aralıklarla, yılda üç dört kere gülerdi. Kahkahası her zaman garip bir etki bırakırdı üzerimizde.

ON

Saat on ikiyi çeyrek geçe Euclide eve geldiği zaman, büyükbabanın yemeği her zamanki gibi tencerede hazır bekliyordu.

Annem Euclide'i "Büyük oğlum," diye tanıttı. Ona da Katransurat'ın büyükbabanın arkadaşı olduğunu söyledi.

Katransurat son derece terbiyeliydi. Ayağa kalktı, eğilerek Euclide'in elini sıktı.

"Anneniz, bey amcanın arkadaşı olduğumu söylemekle bana şeref veriyor," dedi. Sonra yeniden gıcırdayan iskemlesine oturdu. Annem Euclide'e fısıldayarak, "Sağlam bir iskemleye oturtmaya çalış," dedi. Sonra ateşin üstündeki tencereyi aldı, sofrayı kurmaları için kızlara işaret etti. "Hadi bakalım," dedi. "İş başına!" Elindeki tencereyi büyükbabanın yakınında bir yere bıraktı, doğruldu ve kollarını kavuşturarak durdu. Tencereden yükselen dumanın ardından büyükbaba ile Katransurat'a bakıyordu.

"Kusura bakma, kendisini yemeğe çağırmak için yapıyorum bunu," dedi annem. "Şimdi yemeğe oturacağız da. Ama sakın gitmeye kalkma bu yüzden. Sen de bir iki lokma yemez misin bizimle? Artık ne bulursan yemeye razıysan, tabii!"

"Sağ olun!" dedi Katransurat elini kalbine koyarak. Ayağa kalkıp yemekten çıkan buharın içinde durdu. Kendisi de tencereden çıkmış gibi ıslak bir görünüşe bürünmüştü bu haliyle. "Sizi rahatsız etmek istemem," dedi, "Ama bu davetiniz beni çok duygulandırdı. Çoluk çocuk

burada değil, sonra işi de bitirdiğimiz için birlikte yemek yediğimiz arkadaşların da her biri bir yana dağıldı. Sizinle kalmayacak olursam, yemeğimi bir kaldırım kenarında oturup yemek zorunda kalacağım. Onun için, yüksek müsaadenizle, kalıyorum. Yalnız, merakımı bağışlayın ama, çocuklar neden ağlıyor?"

Çocuklar yemek saatlerinde hep böyle bir ağlama tuttururlardı. Büyükanneleri dumanı tüten tencereyi ortaya çıkarır çıkarmaz başlarlardı ağlamaya.

"Sen onlara bakma," dedi annem Katransurat'a. "Biz hiç aldırmayız. Başkalarının çocukları bütün gün ağlarlar, bunlar yalnız yemek saatlerinde ağlıyorlar."

"Ne garip, değil mi?" dedi Katransurat. "Başka çocuklar acıkınca ağlarlar, yemek saati gelince de çoğu zaman susarlar. Öyleyse bu çocuklar yemek saatinde neden ağlıyorlar?"

"Aslında senin bizimle yemeğe kalman pek doğru bir şey olmuyor," dedi annem. "Yemek saatleri dışında sabahtan akşama kadar neden ağlamazlar, bilmiyorum. Belki de dayanıklı oldukları için. Ama birazdan sen de göreceksin niçin ağladıklarını. Çok kötü günler geçiriyoruz, dostum, çok!"

"Yaa" dedi Katransurat, "bunu duyduğuma çok üzüldüm doğrusu. Yani, eğer sizi yanlış anlamıyorsam, şimdi kendilerine verilen yemekten daha iyi şeyler yemek istiyorlar?"

"Çok iyi anlamışsın. Biraz sonra daha iyi anlayacaksın." Annem bunu söyledikten sonra yoldan çekilmesi için Katransurat'a işaret etti, "İhtiyar geçmek istiyor," dedi.

Büyükbaba koca gövdesiyle ayağa kalkmış, buharın içinde dimdik duruyordu. Katransurat büyükbabanın yüzünü görebilmek için beyaz gözlerini epeyce yükseklere kaldırmak zorundaydı. Katransurat bacaklarının arasında durduğu için büyükbaba yürüyemiyordu. Katransurat kenara çekildi, büyükbaba da iki adım daha atmak için elini omuzuna dayadı ve masanın başındaki yerini aldı.

Annem Katransurat'la konuşmaya devam etti:

"İçimizde çalışan tek kişinin oğlum Euclide olduğunu düşünürsen, kusurumuza pek bakmazsın."

"Ben de emeğiyle geçinen bir insanım. Benim de başımdan az geçmedi böyle şeyler," dedi Katransurat. Neşeli görünmesine rağmen son derece utangaçtı. Annemle konuşurken çok saygılı olmaya çalışıyordu.

"Benim başımdan da..."

"Yoo, hayır," diye sözünü kesti annem, "Benim başıma ilk olarak geliyor böyle bir şey. Yanında oturan ihtiyar gençken, yani gücü kuvveti yerindeyken, eve getirdiği para üç kişinin aldığı ücrete bedeldi. Hiç de işsiz kaldığı olmazdı!" Durdu, sözünü bitirdiği için değil, yakınmasına bizleri de katıp katmamaya karar veremediği için susmuştu. Bize baktı, baktı; bu işin dışında bırakmak istiyordu bizi, ama gene de dayanamadı.

"Bir de şimdiki halimize bak," dedi. "Kadınlar bir yana, evde üç erkek var da, ne oluyor? Bir kişinin kazancını bile güç bela getirebiliyorlar."

"Özür dilerim!" diye karşı çıktı Katransurat, "Kusura bakmayın ama, sizin yerinizde olsam, böyle konuşmazdım. Böyle söylediğim için sizler de kusura bakmayın ama, şimdi, bana kalırsa, teyze birazcık haksızlık yapıyor böyle söylemekle."

Hepimiz sessizce hak verdik Katransurat'a, yalnız annemin kocası hepimizden daha çok belli etti Katransurat'ı desteklediğini.

"Öyle olsun," dedi annem. "Ama ben de içimden geçenleri gizleyecek değilim ya!"

"Babanız gibi bir işçiye büyük saygım vardır benim," diye devam etti Katransurat. "Kendisine uzaktan uzağa da olsa, hayranlık duydum hep. Birlikte çalıştığı arkadaşlarının medar-ı iftiharıydı, herhalde. Onunla çalışanlar, onun yanında çalışanlar da, sanırım, hep övünürlerdi kendisiyle."

"Onu görenler bile," diye hemen ekledi annem. "Ço-

luk çocuğu, yemeğini pişireni, çorabını yamayanı, çamaşırını yıkayıp ütüleyeni de övünürdü onunla."

"Bence de öyle," dedi Katransurat. "Ama çalışan bir insanın kazandığı parayla insanca yaşayabilmesi için ille de insanüstü bir kişi olması gerektiğine inanmıyorum ben."

"Bütün mesele de burada ya!" diye bağırdı annemin kocası. "Çok haklısın!" Kalkıp masanın öbür yanında oturan Katransurat'ın elini sıktı. "Hay yaşayasın," dedi, "Tam üstüne bastın."

"Sana da ne oluyor?" diye çıkıştı annem, "Benim de bilmediğim bir şey söylediği yok şimdilik."

"Doğru," dedi Katransurat gülerek. "Bilmediğiniz hiçbir şey söylemiş değilim. Bildiğiniz şeylere de ekleyecek bir sözüm yok."

"Devam et öyleyse," dedi annem, "Öyle gülmeyi de bırak."

"Gülmüyorum," dedi Katransurat, ama gene de güldü. "Çocuklarınızın işsiz kalmaları da iriyarı, güçlü kuvvetli olmamalarından değil herhalde."

"Değil, tabii" dedi annem. "Onlar da aslan gibi, güçlü kuvvetli insanlar. Hem Euclide de işsiz değil üstelik."

Katransurat gene güldü, "Yani kabahat onlarda değil," dedi.

"Onlarda olduğunu söyleyen var mı?" dedi annem.

"Öyle ya!" dedi Katransurat. "Öyle ya!"

"Aynı şey bizim için de söylenebilir," dedi annemin kocası.

Küçücük bir adamdı. Büyükbaba elini uzatsa, gözümüzün önünden büsbütün kaybolacaktı.

"Bizim için mi?" diye yeniden sordu kendisini ve annemin kocasını göstererek. Sonra omuzlarını kaldırdı. Annemse kocasına dönmüş, "Sen sus bakalım, ufaklık!" diye onu azarlıyordu.

ON BİR

Konuğumuzun şerefine annem her zamankinden zengince bir sofra kurdurdu. Meyve kâseleriyle zeytinyağı ve sirke takımı çıkarılmış, herkes için biri derin olmak üzere iki tabak; çorba, et yemeği ve tatlı olduğu için yetecek sayıda çatal, bıçak, kaşık yerleştirilmişti. Ayrıca, hepimiz masanın çevresinde düzenli bir şekilde oturuyorduk. Başka bir gün olsa, örneğin ben, ikide bir kalkıp musluktaki suyla ekmeğimi ıslatırdım.

"Bugünlük tatlı yiyormuş gibi yapmasak da olur," dedi annem. "Çünkü bu evde her şeyi yiyormuş gibi yaparız. Önce güya çorba içilir, sonra et yenir..."

"Güya şarap içilir," dedi annemin kocası boş bardağı havaya kaldırarak. "Şerefinize!" dedi ve bardağı ağzına götürdü.

"Sululuğu bırak, sersem!" dedi annem. "Bardağını suyla doldurabilirsin pekâlâ!"

Sonra gene konuğumuza döndü.

"Arada bir meyve de yediğimiz olur," diye devam etti. "Ama her zaman değil, tabii... Bunu da ben istiyorum, çocukları düşünerek. Böyle yapmazsak, günün birinde gerçekten meyve yemek durumuna gelirlerse, ne yaparlar? Vahşiler gibi saldırmazlar mı?"

"Anlıyorum," dedi konuğumuz.

"Meyveyi çatal bıçakla yiyecekleri yerde, elleriyle yemeye kalkarlar, ya da bıçağı ağızlarına sokarlar."

"Ya da çorbayı ağızlarını şapırdatarak içerler," diye mırıldandı konuğumuz.

"Yahut tabakları yalamaya kalkarlar," diye devam etti annem. "Vahşiler gibi! Bir kere böyle yemeye alıştılar mı da, bir daha hiç düzeltemeyiz sonra. Onun için doğru dürüst yemesini öğrenmeleri gerekiyor, şimdilik önlerinde yiyecek bir şey olmasa bile."

"Bil de, yapma!" dedi annemin kocası.

"Evet, tam o atasözü gibi," dedi annem. "Bugün olmazsa yarın, onların da yiyecekleri bir şeyleri olacak. Onun için şimdiden öğrensinler nasıl yemek yendiğini."

"Anlıyorum," dedi konuğumuz. Yüzünden eksik etmediği gülümsemesiyle iç çeken çocuklara baktı ve bir yandan ağlamalarına rağmen kendisiyle ne kadar yakından ilgilendiklerini gördü.

"Çok iyi düşünmüşsünüz doğrusu. Her şeyin nasıl yenileceğini öğrettiniz mi bari?" diye sordu konuğumuz.

"O kaç yaşında olduklarına bağlı," dedi annemin kocası. "Hepsi çorba içmesini bilir. Sebzeyle kızarmış patates de yiyebilirler. İçine biraz şarap katılmış su içmesini de becerirler." Bağrışmakta olan çocuklara dönerek, "Bir şey içmez misiniz, benim tosunlarım? Biraz şarap katayım mı suyunuza, ha?"

"Saçmalama!" dedi annem.

"Neden olmasın?" diye sordu annemin kocası, sonra devam etti: "Ete gelince, onların etlerini biz kesip küçücük parçalara ayırırız."

"Peki ya tavuk?" diye sordu konuğumuz. "Aralarında tavuk yemesini öğrenmiş olan var mı?"

"Aman efendim, hem de nasıl!" dedi annemin kocası. "Şu küçük beyi görüyor musun? Onun bir tavuk yiyişi vardır, tıpkı bir prens gibi. Ya şu küçük hanım? Tıpkı bir prenses gibi tavuk yer o da. Karşı karşıya geçip tavuğun başına çöktüler mi, öyle zarif tavuk yiyişleri vardır ki, bale yapıyorlar sanırsın."

Konuğumuzun dudaklarındaki belirsiz gülümseme bu konuyla ne kadar yakından ilgilendiğini gizleyemiyordu. Konuyu değiştirmek isteyen annemi unutmuş gibiydi.

Hatta bu yüzden, annemin kocasını yeniden azarladığını bile duymadı.

"Hiç elleriyle de yedikleri oluyor mu?" diye sordu.

"Ne münasebet!" dedi annemin kocası. "Bunun ne büyük bir kabahat olacağını bilirler onlar."

"Kemikleri yalnız çatal bıçakla mı sıyırıyorlar?" diye sordu konuğumuz.

"Tabii! Tabii!" dedi annemin kocası. "Güveçte pişmiş tavuk yerken, gerekirse, ufak bir ekmek parçası da kullandıkları olur."

"Kes artık!" dedi annem. "Sana söylüyorum kes!"

"Çok özür dilerim. Bir şey daha sorabilir miyim?" dedi Katransurat. Sonra annemin kocasına dönerek, "Gerçekten bütün etleri kemikten sıyırabiliyorlar mı?" dedi.

"Bir kıymık bile bırakmazlar."

"Bak sen!" diye kendi kendine mırıldandı konuğumuz, annemin kocasının anlattıklarını düşünerek. Sonra güldü, "Keşke ben de böyle yiyebilseydim bir tavuğun kanadını," dedi. Gene güldü. "Hiç öğrenmeye fırsat olmadı da."

"Yani hiç tavuk yemediğini mi söylemek istiyorsun?" diye sordu annemin kocası.

"Hiç fırsat geçmedi elime," dedi konuğumuz. Sonra gene güldü.

"Öyleyse, bugün yiyeceksin," dedi annemin kocası.

"Doğru söylüyor," dedi annem.

"Yanılmıyorsam, bugün ikinci kap yemeğimiz tavuk." Soran gözlerle anneme baktı. Çocuklar bağıra bağıra ağlıyorlardı. "Öyle değil mi?" dedi.

"Evet," dedi annem. "Bugün tavuğumuz var."

ON İKİ

Birden büyük bir gürültü oldu masada. Sanki tavandan ağır bir şey düşmüştü masanın üstüne. Hepimiz büyükbabaya döndük.

Büyükbabanın elini masadan çekerken sakalının titrediğini gördük, ama eli titremiyordu. Katransurat dikkat kesilmiş büyükbabayı seyrediyordu.

"Senin şu gevezeliğin yok mu!" dedi annem kocasına. "Adamcağızın ne kadar sabırlı olduğunu bile unutturdun bize." Sonra Katransurat'a ve bize dönerek, "Haydi biz çorbamızı içelim," dedi.

Annem büyükbabanın tabağını alarak kocaman tahta bir çatalla hindiba doldurdu. Hindibanın suyunu süzüp doldurmaya devam etti. Tabağı tepeleme doldurduktan sonra büyükbabanın önüne koydu.

"Nasıl, yeter mi?" diye sordu.

Büyükbaba önünde dumanı tüten yeşil otlara baktı. Genellikle, kendisine verileni beğenirse, hemen yemeye başlar, kocaman eli tabakla ağzı arasında durmadan gidip gelirdi. Beğenmezse, başını anneme çevirirdi. Şimdi de öyle yaptı.

"Ne o?" dedi annem. "Az mı koymuşum?"

Oysa büyükbabanın düşündüğü o değildi. Kocaman parmağıyla konuğumuzun tabağını gösterdi.

"Seni düşünüyor," dedi annem.

"Sağ olsun!" dedi Katransurat, "Sağ olsun!"

"Yoksa biraz ister miydin?" diye sordu annem. "Biz artık yiyemiyoruz. Önceleri birkaç ay yedik, ama sonra

vazgeçmek zorunda kaldık. Her gün bıkmadan yağsız hindiba yemek için onun gibi bir adam olması gerek insanın." Annem, "Onun gibi bir fil..." diye devam etmek üzereydi. Dudaklarının kıpırdadığını görmüştüm. Ama tam o sırada Katransurat, "Ben de kendime göre onun gibi bir adamım," dedi.

"Sen de onun her gün yediği yağsız hindibayı yer misin?"

"Ben de kendi çapımda ona benzeyen bir adamım, dedim. Ben de kendi hindibamı yerim her gün," dedi Katransurat gülerek. "Eminim siz de öyle yapıyorsunuzdur."

"Hayır, biz yemiyoruz," dedi annem. "Bir iki ay yedik, ama sonra vazgeçtik. Şimdi hindibanın yalnız suyunu içiyoruz."

"Çocukları ağlatmak için," dedi annemin kocası.

"Onlara çorba içmesini öğretmek için," dedi annem.

"Bu da her gün hindiba yemek değil mi?" dedi Katransurat.

"Olabilir," dedi annem. Düşündü sonra ekledi: "Aksini söylemedim zaten."

Annem bir yandan da söylediği başka şeyleri düşünüyordu. Ne zaman konuşmaya başlasa, büyükbabanın bir fil olduğunu söyleyerek bitirirdi sözlerini. Dudaklarının oynamasından gene aynı şeyi söylemek üzere olduğunu sezdim. Sonra birden, Katransurat evimize geldiğinden beri, annemin "fil" kelimesini ağzına almadığını fark ettim. Ama Katransurat yeniden annemin düşünmesini engellercesine konuşmaya başladı.

"Ben kendime göre kırk yıldır hindiba yiyorum sayılır."

"Kırk yıldır mı?" dedi annem.

"Çalışmaya başladığım ilk günden beri her öğle yemeğinde bir tuzlanmış hamsi yerim. Önceleri zeytinyağlı hamsi yiyordum, ama sonradan ben de bey amca gibi yağsız idare ediyorum."

"Yani senin hindiba da hamsi demek?" dedi annem.

"Her öğlen yediğim bu," dedi Katransurat.

"Ama hamsi!" dedi annem. "Hamsi hamsidir, ne de olsa!"

"Hamsiyle hindiba aynı şey olur mu hiç!" dedi annemin kocası. "Ama şunu iyice anlayalım önce. Salamura hamsi mi demek istiyorsun?"

"Evet, salamura hamsi," dedi Katransurat. Epeyce utanmış gibiydi. Karşılık verirken sesi nerdeyse duyulmuyordu.

"Hem büyükbaba gibi bir adam olduğunu söylüyor, hem de her gün salamura hamsi yediğini... Eh, pes doğrusu," dedi annem gözlerini Katransurat'a dikerek.

"Evet, evet, pes doğrusu!" dedi annemin kocası.

Bu arada masadakilerin hepsi "hamsi, hamsi!" diye mırıldanmaya başlamışlardı.

Katransurat omuz silkti. "Kendi çapımda, dedim. Elbette bey amca bambaşka bir insan."

ON ÜÇ

Bunlar olurken, annem hepimizin, bu arada Katransurat'ın da tabağına hindiba suyundan koymuştu. Önümüzdeki tabakları dört beş kere kaşıkladık, böylece çorbayı bitirmiş olduk. Kimse konuşmuyordu. Bu iş yaparken herkes kendi kabuğuna çekilmiş gibiydi. Büyükbaba tabağına eğilmiş, her zamanki gibi olanca iriliğiyle kendi içine kapanmıştı. Hepimiz bir şey düşünüyorduk. Sonra başımızı kaldırarak karşımızdakinin neler düşündüğünü anlamak istercesine birbirimizin yüzüne bakıyorduk. Ben neler düşünmüştüm? Herkes neler düşünmüştü acaba?

Annem gözlerinde aynı soruyla konuğumuza baktı, ama o sorunun yerini başka sorular aldı. Birbirimize sorduğumuz sorular hiçbir zaman yeni sorular değildi. Her zaman bıraktığımız yerde bulurduk kendimizi.

"Bugün yiyeceğin hamsi de yanında mı?" diye sordu annem.

"Efendim? Haa, tabii yanımda," dedi Katransurat.

"Peki, yemeyecek misin?" diye devam etti annem. "Hadi ye. Ye istersen."

"Tabii, Tabii. Burası evin sayılır," dedi annemin kocası.

"Çok şükür, ilk olarak bu hamsiyi yemek zorunda olmadığıma seviniyorum doğrusu," dedi Katransurat.

"Yediğini görmekten büyük bir zevk duyacağız," dedi annemin kocası boğuk bir sesle.

"Adamı zorlama," dedi annem. "Sen seyredeceksin diye ille de hamsi mi yedireceksin adama!"

"Hamsiyi yememi mi istiyor?" diye sordu Katransurat.

"Gördün mü yaptığını?" dedi annem. "Yemek zorunda kalacak şimdi." Katransurat'a dönerek, "Onun kusuruna bakma, tıpkı çocuk gibidir," dedi.

"Yemek zorunda olduğunu söylemedim ki," dedi annemin kocası.

"Söylemediniz mi?" dedi Katransurat. "Başka bir şey mi söylemek istediniz yoksa?"

"Sen ona bakma," dedi annem. "Ne istediğini kendi de bilmez."

"Ne istediğimi bilmez miyim?" dedi annemin kocası.

"Belki de biliyordur," dedi konuğumuz.

Bir an durdu ve gülümsedi, anneme baktı. Sonra ceketinin düğmelerini çözdü. "Belki de başka bir şey söylemek istemiştir," diye gülümseyerek devam etti konuşmasına. "Belki ne istediğini biliyordur."

Bir eliyle ceketinin iç ceplerini karıştırmaya başladı, sonra gülümsemeye devam ederek bekledi.

"Bilmiyor tabii," dedi annem. Kocasına dönerek, "Bilmiyorsun, değil mi?" dedi.

"Öyle mi sanıyorsun?" diye sordu annemin kocası.

Konuğumuz bir şeyler beklercesine onlara bakıyor, elini soktuğu cepten çıkarıp çıkarmamaya bir türlü karar veremiyordu.

Annemin kocası, "Belki de haklısın," diyerek gözlerini annemin bakışlarından kaçırdı, başını önüne eğdi. Güç duyulur bir sesle, "Belki de o haklı, belki de bilmiyorum ne istediğimi," diye mırıldandı.

Bu söz üzerine, konuğumuz elini cebinden çıkardı. Avucunun içinde acemice yazılarla dolu bir defter kâğıdına sarılı ince uzun bir şey tutuyordu. Paketin içinde bir şey varsa, bu o kadar küçük bir şeydi ki, olsa olsa bir kürdan olabilirdi, Katransurat gülümseyerek görmemiz için paketini uzattı. Tam açacakken, annem, "Hay Allah!" dedi. "Nerden söyledin hamsi yediğini? Biz laf olsun diye konuşuyorduk!"

Bunun üzerine Katransurat kâğıdı tutan elini indirdi ve

bu eliyle öbür elinin tersine vurmaya başladı. Bir süre böyle oynadıktan sonra elindeki paketi tabağının önüne bıraktı.

Annemin kocası "Öh-hö!" diye gırtlağını temizledikten sonra annemin bakışlarından korkmadan başını kaldırdı. Annemin bakışlarından korkmak şöyle dursun, onun bakışlarını arıyor gibiydi.Gerçekten annemin bakışlarını mı arıyordu?

Büyükbaba da bir şeyler arıyor gibiydi. Yemeğini bırakmış, ağzını, sakalını, bütün yüzünü yukarı kaldırmış, burun deliklerine bakılırsa o da bir şey arıyordu. Allah Allah! Havayı kokluyordu büyükbaba.

Ama kendisine salamura fıçılarını, gemilerin ambarlarını, rıhtımlardaki depoları, denizin kendisini ve yolculukları hatırlatan bu kokuyu uzun boylu koklamadı. Onun yaptığı yolculuklar ya trenle ya da yürüyerek yapılmış yolculuklardı. Düşünceleri kendi çıktığı yolculukların kokularına yöneldi, yol arkadaşlarının kokularına. Bakışları yanında oturan Katransurat'a çevrildi. Bir süre ona öylece baktıktan sonra başını yeniden sessizce çorba tabağına eğdi.

Bu hareket, büyükbabanın havayı koklamaya başlamasıyla annemin kocasını saran huzursuzluğu da gidermiş oldu. Şimdi de annemin kocası başlamıştı havayı koklamaya. Sesler çıkararak gösterişli bir şekilde yapıyordu bu işi. Ama burnunun hiçbir koku almadığı açıkça belliydi. Nasıl olur da koku almazdı burnu? Kendisi büyükbabadan şu kadar yaş daha gençken hiçbir koku duymuyor da, ihtiyar besbelli bir şeyler koklayıp duruyordu. Bu işin içinden bir türlü çıkamayınca, düşünmekten vazgeçti. İskemlesinde hafifçe doğrularak dirseklerini masaya dayadı. Şimdi de bütün dikkatiyle balığın sarılı olduğu yağlı kâğıdın üstündeki belli belirsiz yazıyı sökmeye çalışıyordu. "Neymiş bakalım," diye mırıldandı. Bir o yana, bir bu yana uzanıyor, yazıları okuyabilmek için başını çevirip duruyordu.

"Çocuktan da beter bu!" dedi annem.

Annemin kocası arkasını iskemlesine dayayarak, "Sadece yazıları okumaya çalışıyordum," dedi.

"Yazıları mı okumak istiyordun?" diye sordu Katransurat.

Paketi annemin kocasına verdi. En sonunda paket annemin kocasının önüne gelmişti. Burnunu iyice yaklaştırıp paketin şurasını burasını koklamaya başladı.

"Eee?" dedik hepimiz. Kâğıtta ne yazılı olduğunu biz de bilmek istiyorduk.

"Hep aynı kelime," dedi annemin kocası. "Tekrar tekrar yazılmış:"

"Neymiş o kelime?" diye sorduk.

"Bilmem," dedi annemin kocası. "Çıkaramıyorum." Bu arada bir yandan da paketi yokluyordu. Birden sımsıkı elinde tuttuğunu gördük.

"Aç, aç," dedi Katransurat.

Gözlerindeki sevinçten kâğıdı ve içindekini bizlere hediye etmeye karar verdiği anlaşılıyordu. Ama paketi gerçekten bize verdiğini nasıl anlatacağını bilemiyordu.

"Yoo, işte bunu yapamam," dedi annemin kocası, "Neden açacakmışım?"

Kâğıdı bana uzattı, ben de yanımdakine verdim. Paket böylece elden ele dolaştı.

"Verin onu bana," dedi annem. "Hamsi içinde mi?" diye sordu Katransurat'a.

Annem paketi açtı, hamsi içindeydi. Hepimiz görebilmek için ayağa kalktık.

"Görüyorsun ya?" dedi annem Katransurat'a bizleri göstererek. "Herkes oburdur bu ailede. Kim bilir neler vermezlerdi şimdi bu hamsi için."

Annem Katransurat'a öyle bir konuştu ki adam neredeyse hamsiyi domuz pirzolasından bile daha çok sevdiğimizi sanacaktı.

"Eğer hamsiyi bugün yemeyeceksen, onlara verir misin?" diye sordu annem Katransurat'a.

Katransurat'ın gözleri parladı. Yarınki hamsisi de cebinde olsaydı, onu da çıkarıp vermek için can atardı. Biraz hindiba kalıp kalmadığını sordu anneme.

ON DÖRT

Hamsi yeniden masanın çevresinde hırpalanmadan döndü durdu. Böylece hepimiz kuru ekmeğimize hamsinin tuzlu kokusunu katık ettik. Hamsi masada dolaştırılırken büyükbaba bir kere daha tehdit edercesine kaldırdı yaşlı başını.

"Ah, bir tabak hindiba için neler vermezdim!" dedi.

Gerçekten, annemin her zaman söylediği, bizim de gördüğümüz gibi kocaman bir insandı. Bu kadar iri olmasını çok yaşlı olmasına bağlardık hep. Kaç yaşındaydı acaba? Kendisine hiç sormamıştık. Ellerine bakıp nerdeyse ölümsüz olduğunu düşünürdük. Bütün bildiğimiz Birinci Dünya Savaşı'ndan, bizim doğumumuzdan önce, geçen yüzyıl içinde, annemin de doğumundan önce çalıştığıydı. Gözlerine baktığımız zaman, bu gözler yalnız büyükbabanın yumuşak gözleri değil, biraz da adlarını okulda öğrendiğimiz Mazzini ve Garibaldi gibi adamların da gözleri gibi gelirdi bize. Geçen yüzyıla nasıl saygısızlık edebilirdik?

Büyükbaba kocaman yüzünü gene kaldırmış, çevresine bakınmadan bir şey arıyor gibiydi. Yani gözlerini oynatmadan; burun kanatlarının kalkıp inişi dışında, hareketsizdi. Ama nasıl kalkıp iniyordu burun kanatları! Onun bu koku alma duyusu uzak denizlerin gelip çarptığı bir kıyıydı sanki; denizin tuzlu kokusu burnundan içeri doluyordu; limana dönen gemilerin ambarlarının kokusu; limanların, dükkânların, sokakların, pazaryerlerinin kokusu; dünyaya mal yüklenen bütün istasyonların kokusu – dünyanın bu istasyonlarda buram buram yayılan kendi kokusu.

Katransurat yuvalarından fırlamış gözlerle büyükbabaya bakıyordu. Bunca yılın süzgecinden geçip gelen bir koku nasıl bir şeye dönmüştü acaba? Büyükbaba daha önce de yaptığı gibi Katransurat'a baktı. Ama bu sefer, büyük bir çabayla ona doğru eğildi; Katransurat'ı, Katransurat'ın saçlarını kokladı. Sonra yeniden burun kanatlarını oynatıp başını sallayarak havayı kokladı.

Daha sonra öbür yanında oturan annemin kocasına doğru eğildi. Büyükbaba eğildikçe annemin kocası ondan kaçıyordu; sonunda kalkıp bir metre kadar öteye gitti.

Büyükbaba da ayağa kalkarak hepimizi şaşırttı.

Annemin kocasını kovalamak için kalkmış olamazdı. Ellerini masaya dayayarak ağır ağır kalktı, iskemlesiyle masa arasında kımıldamaya başladı.

"Baba! Nereye gidiyorsun?" diye seslendi annem. "Daha hindibanı bile bitirmedin!"

Büyükbabaya oturması için yardım eden Katransurat'ın gözleri parlıyordu. Çünkü annem kendisine seslenir seslenmez, büyükbaba mağara gibi ağzından binlerce kaya birbiri üstüne devriliyormuş gibi sesler çıkararak oturmaya başlamıştı.

"Söyleniyor," dedi annem.

Hamsiyi içinde bıraktığımız tabağı aldı, büyükbabaya uzattı. "Bunun kokusunu mu aldın?"

Büyükbaba tabağa bakmadı bile. Söylenmeye devam etti, ama bu arada bakışları yumuşamıştı. Başını öne eğdi.

"Onlara bir hamsi vermiştim de," dedi Katransurat.

Büyükbaba başını öne eğerken, zaten kalkık olan kaşları biraz daha kalkmıştı. Bir an için yüzünde bir şaşkınlık belirdi –kulaklarının duymasından ileri gelen bir şaşkınlık. Ama bu ancak bir an sürdü. Sonra ne duyduklarıyla, ne de başka şeylerle ilgilendiğini bakışlarının daha da yumuşamasından anladık.

Aklına bir şey gelmişti, ama acaba neydi bu aklına gelen? Söylenip homurdanmayı kesmişti, neden homurdandığını artık kendisi de bilmiyordu. Belki de burada konuşu-

lanlara homurdanıyordu, belki de başka şeye; belki kendisi öyle sanmıştı da, gerçekte burada konuşulanlarla homurdanmasının hiçbir ilgisi yoktu. Belki de sadece yemekle ilgili bir şeydi bu? Yüzünün tatlılığı yavaş yavaş yerini hüzne bıraktı. En iyisi şu hindibayı yemekti. O da öyle yaptı.

ON BEŞ

Gelgelelim, annem balıklı tabağı büyükbabanın uzanıp alabileceği bir yere, hindiba tabağının yanına koymuştu, onun için balıktan artık bize bir şey düşmeyeceğini düşünüyorduk.

"Elveda hamsi!" diyorduk içimizden. Masanın çevresindeki herkesin gözlerinde okunuyordu bu düşünce. Bu acı düşünceden başka bir şey kalmamıştı boş tabaklarımızda. Katransurat da, gözlerindeki tatlı gülümsemeye rağmen bir şey yapamazdı.

Her günkü yemek düzenine dönmüştük: Herkese çatal bıçakla dikkatli bir şekilde yemesi için tavuk, kızarmış patates ve sirkede pişirilmiş mantarlı rosto, yarım dilim de ekmek. Annemin kocası iyice sıkılmıştı. Yemeğin dağıtılmasını istemek bile içinden gelmiyordu. Onun için biz de çatal bıçaklarımızı elimize alıp ne yediğimizin farkında olmadan yemek yeme sesleri çıkarmaya başladık. "Sakın tavuk yediğinizi unutmayın!" diye çocuklara fısıldadık, ama daha başka bir şey söyleyecek gücümüz yoktu.

İçimizde keyfi kaçmamış tek insan Katransurat'tı. Yanlış bir şey yapmamak için hareketlerimizi büyük bir dikkatle izliyordu.

"Aa, bir kanat!" dedi. "Bana bir kanat vermişsiniz. Eksik olmayın."

Benim canım da kanat istiyordu. Katransurat çatalı ve bıçağıyla tabağında bir şey kesiyormuş gibi yaptı, hiçbirimiz de ağzımızı açıp kendisine cevap vermek yürekliliğini gösteremedik.

Balık büyükbabanın önüne konduğundan beri annem de sıkıntımızı paylaşmaya başlamıştı. Elini şakağına dayamış, "ufaklık" dediği kocasına bakarken bir aşağılama değil, tersine sevgi ve bağlılık okunuyordu. Bu sefer savaşmadan kazanmıştı. Kimse büyükbabaya verdiği balık için kendisiyle tartışmamıştı. Büyükbabanın ne kadar iri bir adam olduğunu ve yaptığı sayısız işleri anlatan patlamalardan biri gerekmemişti. Fil gibi bir adamın kızı olduğunu söylemek zorunda kalmadan da bizi bir şeyden yoksun bırakmayı becermişti.

Annem konuğumuza büyükbabanın bir fil olduğunu henüz söyleyememişti. Şimdi işte bu fırsatı da elinden kaçırmış oluyordu. Şu anda içinde büyükbabaya karşı büyük bir sevgi duymuyor, daha çok bizleri ve çocukları seviyordu. "Ufaklık" dediği kocasına sevgi dolu gözlerle bakarken gözleri birden büyükbabaya kayınca, bakışlarında bir öfke parıltısı beliriyordu.

Annem konuğumuza dönerek kendisiyle onun arasındaki başların üzerinden baktı ve birdenbire, "Kusurumuza bakma," dedi. Katransurat'ın kendisini iyi dinlemesini istediğini belirten bir işaret yaptı.

"Durumumuz pek öyle düşündüğünüz gibi değil," dedi.

Katransurat bir an için annemin ne demek istediğini anlayamadı.

"Ağzı açık ayran budalası gibi ne bakıyorsun yüzüme!" diye devam etti annem. "Halimiz sandığından daha iyi."

Kendisini doğrulamamız için bize baktı.

"Onun sandığından daha iyi durumda değil miyiz?"

Ama annemin söylediklerini kabul etmiş görünen tek insan Katransurat'tı. Gülümsemesi dudaklarının ucunda yeniden belirir gibi oldu.

"Oğlum Euclide zaten çalışıyor, çok da çalışkan çocuktur üstelik," diye devam etti annem. "Hem bu kadar kalabalık olsak bile, bir kişinin kazandığıyla pekâlâ geçinebiliriz. İstesek, daha çok gelen gidenimiz bile olur."

Kendisini doğrulamaları için Anna'ya, Elvira'ya ve kız kardeşime baktı.

"Doğru söylemiyor muyum?" dedi. "Bunlar arada bir bir parça et bile alabileceğimizi söylüyorlar. Hele hamsiyi rahatça yiyebiliriz. Arada bir, hiç olmazsa pazar günleri, dişe dokunur bir şey yiyebiliriz. İstersen, sor kendilerine!"

Bu arada Katransurat'ın gülümsemesi büyümüş, bütün yüzünü kaplamıştı. Her zamanki gibi, annemin söylediklerini onaylamaya hazırlanıyordu.

"Kocam da ne diyor, biliyor musun?" diye annem devam etti.

"Sen söyle," dedi kocasına. "Arada bir, bir yudum şarap bile içebiliriz, diyor. Öyle değil mi?" diye kocasına sordu. Sonra yeniden kendisine gülümsemekte olan Katransurat'a döndü ve, "İşte biz böyle yaşayabiliriz, eğer böyle yaşamıyorsak, bunun sebebi de Anna'nın her zaman söylediği şeydir. İşte Anna, sor kendisine," dedi.

Katransurat gülümseyen yüzünü kaldırdı. Anna'ya bir şey sorup sormadığı anlaşılmıyordu.

"Hadi sorsana," dedi annem.

"Niçin?" diye sordu Katransurat. Başını dimdik kaldırmış gülüyordu. Ne sorduğu soru, ne de bu soruyu Anna'ya sorup sormadığı anlaşılıyordu. Zaten Anna da cevap vermedi.

Cevap veren gene annemin kendisi oldu. "Bunun sebebi Euclide'in getirdiği paranın hemen hemen hepsini ekmeğe vermemiz," dedi. "Peki neden bu kadar ekmek alıyoruz? Merak etmiyor musun çocuğun bütün parasını neden ekmeğe verdiğimizi?"

"Öyle yapmanız gerekiyordur da, ondan herhalde," diye gülerek cevap verdi Katransurat.

"Öyle yapmamız mı gerekiyormuş? Hiç bile!" diye bağırdı annem. Sonra sesini yavaşlatarak konuşmasına devam etti. "Onun için. Yalnız onun için yapıyoruz bunu. Günde bir buçuk kilo ekmek yiyor. Versen, on kilo da yiyecek. Ocakta ne pişse, silip süpürüyor da ondan."

Katransurat gözlerini masanın çevresinde dolaştırırken gülümseyen yüzünde bir şaşkınlık belirmişti.

"Kim yani?" diye yavaşça sordu.

"Kim olacak? Senin arkadaşın!" diye bağırdı annem.

"Bey amca mı?" dedi Katransurat.

"Evet, evet! O fil!" diye bağırdı annem.

ON ALTI

Annem konuğumuzla konuşurken "fil" kelimesini işte böyle ortaya attı.

Konuğumuz bir ay boyunca silindirle evimizin önündeki düzlükten geçerken büyükbabaya göz kırpan kara yüzlü, ufak tefek bir adamdı. Şimdi evimize büyükbabanın dostu olarak girmiş, sofranıza büyükbabanın dostu olarak oturmuştu. Annem de tutmuş "fil" kelimesini küçültücü bir anlamda kullanmıştı.

"Fil mi?" dedi Katransurat. "Fil mi dediniz?"

"Bir bak şu adama!" dedi annem. "Tıpkı bir fil gibi değil mi? Sen olsan fil demez misin?"

Katransurat, annemin kendisine "büyükbabaya bak," diyeceğini beklemiyordu. Çünkü kendisi zaten büyükbabaya bakmaktaydı. Büyükbaba da arkadaşı tarafından beğenilmek için başını kaldırmış, göğsünü kabartmıştı.

"Hay Allah!" dedi Katransurat. "Ben de kaç zamandır bey amcanın bana neyi hatırlattığını düşünüp duruyordum. Ona göz kırparken de, onunla arkadaşlık ederken de aklımı kurcalayan hep buydu. Demek bir fili hatırlatıyormuş bana!"

Büyülü bir gülümseme kapladı yüzünü.

"Demek bir fili hatırlatırmış bana da, ben anlamazmışım! Tam üstüne bastınız!"

"Elbette!" dedi annem. "Nasıl görmem bu benzerliği? Hayatım boyunca yemeğini pişirdim, çamaşırını yıkayıp ütüledim."

Konuğumuz birden üzüntülü bir yüz takındı.

"Bağışlayın ama," dedi, "Ben bey amcayı küçültecek bir şey söylemek istemedim. Elbette söylediğiniz doğru, ama ben aynı şeyi söylemek istemedim. Kendisine saygısızlık etmek istemedim yani."

"Ne demek istiyorsun?" diye konuğumuzun sözünü kesti annem. "Tam üstüne basmamış mıyım?"

"Özür dilerim," dedi Katransurat. "Yani ben fil derken, falancanın burnu tıpkı fil burnu, kulakları tıpkı fil kulakları gibi bir şey demek istemedim. Kendisinin bir fil olduğunu söylemek istedim."

"İyi ya, ben de bunu söylemek istiyorum zaten," dedi annem.

"Tabii, Tabii!" diye mırıldandı Katransurat, ama tedirginliği hâlâ geçmemişti. Gözlerinde hâlâ o büyülü gülümseme vardı. Önemini o anda öğrendiği bir gizi vardı.

"Tabii!" diye mırıldandı gene.

İçi rahatlamış değildi, yanlış anlaşılmış olabileceği düşüncesini kafasından silmek ister gibiydi. Bir yandan da henüz açıklamadığı gibi onu o kadar yüceltmişti ki, bu gizi annemle ve bizlerle paylaşmak için sabırsızlanıyordu.

"Ama hayvanların en soylusudur fil," dedi.

"Fil elbette soylu bir hayvandır," dedi annem.

"Sizin de böyle düşündüğünüze çok sevindim," dedi Katransurat. "Filin bütün nitelikleri soylu niteliklerdir, hem sonra bu soylu nitelikler ancak filde olduğu gibi bir araya gelince, gerçekten soylu olurlar. Mesela filin güçlülüğünü ele alalım."

Katransurat bu sözleri söyledikten sonra birden uzun bir konuşmaya başlamak üzere olduğunu anladı ve biraz durakladı. Sözüne devam edip etmeme konusunda kararsız gibiydi, ama bu konuya olan tutkusu ağır bastı.

"Güçlülük, eğer filde olduğu gibi, yumuşaklık, sessizlik ve eli açıklıkla birleşirse, soylu olur. Yoksa hiç de soylu bir şey değildir. Aynı şey yumuşaklık için de söylenebilir. Yumuşaklık ancak filinki gibiyse, soylu bir niteliktir. Sabır

ve alçakgönüllülük de öyle. Bu nitelikler de filde olduğu gibi ancak öbürleriyle bir araya gelirlerse, soylu nitelikler olurlar."

Hepimizin kendisini can kulağıyla dinlediğimizin farkındaydı. Çocuklar bile, annemin her gün bıkıp usanmadan kendilerine ve biz büyüklere pencereden görebilecekleri bir dağı gösterircesine işaret edip durduğu bu koca fille ilgili hiçbir sözü kaçırmamak için konuşulanları dinliyorlardı. Birden, filin belli başlı özellikleri, bakıp durdukları bu manzaranın değişmez bir parçası olmaktan çıkıp insanın kalbindeki elle tutulup gözle görülmeyen birtakım gizli niteliklere dönüşmüştü. Hiç değilse, evimize gelen bu yabancının sözlerinden bu anlaşılıyordu. Hiçbirimiz çevremiz ve bildiklerimiz hakkında yalnız duygularımıza inanmak istemeyiz. Bunun yerine, hep bir yabancının gelerek bize birtakım ek bilgiler vermesini bekleriz. Bu "ek bilgiler" de kendi algılamamız dışında kalan her şeydir, yani en çok öğrenmek istediğimiz şeyler. Öyleyse anlat, yabancı!

Çocuklar bile kulaklarını dikmiş bekliyorlardı. Annemse Katransurat'ın büyükbaba hakkında kendisinin bilmediği ne gibi şeyler söyleyeceğini duymak için merakından ölüyordu. Bunun dışında, Katransurat anneme, annemin kendisiyle ilgili şeyler de söyleyebilirdi; sözgelimi, hayatını bizler için nasıl harcamış olduğunu, bazen baldan tatlı olan konuşmasının neden bazen zehir zemberek kesildiğini, dört yanını saran açlığı...

Katransurat arkasındaki açık mutfak kapısından koruya bakıp, "Hava epey soğudu, değil mi?" dedi. Annem kalkıp kapıyı kapatmaya davranınca da, onu durdurmaya çalıştı.

"Kapıdan değil," dedi. "Bu sabah kalktığımdan beri bir üşüme var içimde; ne yapsam, ısınamıyorum. Önemli değil, sık sık olur bu."

Önemli olmasa bile, sözünü etmişti bir kere, hem de herkesin kendisini dinlediği bir anda. Belki de kendisini aramızda uzun bir süre alıkoyacak olursak, içinin büsbütün buz keseceğini düşünmüştü.

"Hayır, hayır. Sizi rahatsız etmek istemedim," dedi kapıyı kapatmak için kalkmış olan anneme.

Sonra da, "Şu anda en iyisi insanın içini ısıtacak bir şey içmektir," dedi.

Konuşmak için şarap içmek istiyordu. İçini şarapla ısıtıp rahatlamak, sonra da bizlerle konuşmak istiyordu.

"Karınlarını doyurabilenler doyuramayanların içki içmesinden pek hoşlanmazlar," dedi. "Sarhoşluk derler buna. Ama bize ne bütün bunlardan?"

Çocukların en büyüğünü göstererek, "Küçüğü bir şey almaya yollayabilir miyim?" dedi.

Hamsiyi çıkardığı ceplerini yeniden karıştırmaya başladı. Bu sefer de cebinden bir tomar kâğıt para çıkardı.

"İzin verirseniz," dedi, "Biliyorum evinizde konuğunuz olarak bulunuyorum; ama izin verirseniz, kendimi burada bir yabancı gibi değil, aileden biriymiş gibi hissettiğimi söylemek istiyorum. Bu sabah buraya gelişimin bir sebebi vardı. Çok üşüyordum, şimdi de üşüyorum, ama sizinle konuşmaya başladığıma göre, size bir şey anlatmam gerekecek. Hayatımın hikâyesi bu. Ben geçip gittikten sonra, benim anlatabileceğim gibi anlatacak kimse olmayacak. Onun için, lütfen izin verin de, küçüğü bir şey almaya yollayayım."

Çocuğun yanağından bir makas alacakmış gibi yaptı, ama "Parmaklarım donmuş," diyerek çocuğun adını, kestane sevip sevmediğini sordu.

"Ne olur beni kırmayın," dedi anneme. "Konuşma zamanı gelince, kazandığım son parayla beni dinleyeceklere bir şeyler ikram etmeyi aklıma koymuştum. İşte ben konuşmaya başladım, siz de dinlemeye. Ama önce, izin verin de içimi ısıtayım, olmaz mı?"

Eliyle masanın üstüne koyduğu onlukları gösterdi. Cebinden beş altı tane daha çıkardı. Hepsi birden hatırı sayılır bir yığın meydana getiriyordu. Aşağı yukarı elli onluk vardı masanın üstünde.

Bunları bölerek yaptığı küçük yığınları annemin kocasına gösteriyordu.

"Bundan sonra ne olursa olsun gam yemem. Hayatımda bir kerecik olsun iyi insanlarla oturup sıcacık kestane kebap yemiş, şarap içmiş olacağım ya. Hayatımın en büyük olayı olacak bu," diye devam etti. "Hepiniz sever misiniz kestane kebap yemeyi? Hayatım boyunca şöyle dört beş kişi çevremde toplanıp beni dinlesin diye çok istemişimdir ama bir türlü gerçekleştirememişimdir bu düşü. Kendi kendime verdiğim bir sözdür bu. Bu sözü yerine getirmemi istemez misiniz? Ne oğullarım, ne de torunlarım var buralarda, öbür yakınlarımınsa nerede olduklarını bile bilmiyorum. Nerede olduklarını değil, nerede gömüldüklerini bile. Karım öldü, iki kızım da Avustralya'da. Ama size anlatacağım asıl hikâye bu değil. Sırası gelmişken söyleyeyim dedim sadece. İnsan hikâyesini anlatmaya başladı mı, sonunu da getirmeli, hem hikâyesini anlatmakla gerçeğe varır insan. Öyleyse, kestaneler gelsin... Bey amca da sever mi kestane kebabı?"

Büyükbabayı tepeden tırnağa süzdü, önündeki çorba tabağına baktı, gözleriyle bizi saydı ve iki yüz liretlik kestane alınması gerektiğine karar verdi. Yüz liretlik de hamsi almak gerektiğini söylediği zaman gülümsemesi bütün yüzüne yayılmıştı. Ne kadar karşı çıkmaya çalıştıysak da, kâr etmedi. Kestane de, hamsi de alınacaktı, işin lamı cimi yoktu. Sıra şaraba gelince, "Şarap konusunda sana güvenebilir miyim?" dedi çocuğa. Şarap kırmızı olacaktı, ışığa tutulduğu zaman, kendi doğduğu yerin şarapları gibi, öbür tarafı görebileceğin bir şarap.

"Öyleyse ben de gitsem iyi olacak," dedi annemin kocası. "Ne şarabı alayım?" diye sordu kapıya yönelirken.

"Fark etmez," dedi Katransurat. "Tut ki, en iyisinden alıyorsun. Buranın şaraplarından al, olsun bitsin!"

ON YEDİ

Bir an, hikâyesine devam etmek için annemin kocasının dönmesini bekleyecek sandık. Gerçekten üşüdüğünden olacak, omuzlarını kaldırmış öylece oturuyordu, derken gülümseyen gözleri büyükbabanın yüzünde dolandı ve bir iki kere daha anlaşılmaz, büyülü bir gülüşle kendini koyverdi.

"Yaa!" dedi. "Emindim bey amcadan öğrenecek bir şeyim olduğuna, teyze de çoktan öğrenmiş öğreneceğini. Kim bilir kaç yıl oldu? Diyeceğim, kimi insan bir şeyin anlamını çıkarmak için koca İncil'i baştan aşağı okur, kimisi de bir kelimeyle varır gerçeğin özüne... Bazen sorarlar insana, Tanrı'ya inanıp inanmadığını! Tam böyle bir soru sorulacak adam; öyle yaman bir görünüşü var ki!"Büyükbabaya dönüp sordu: "Yüzlerce defa sormadılar mı bunu sana?"

Bir süre büyükbabanın kolunu tuttu. "Ama gelip bana da sorabilirler artık," diye devam etti. "Artık onlara cevap verebilirim belki. Peki ben inanıyor muyum Tanrı'ya? Sanki önemli olan soru buymuş! Bu soruya cevap vermek insanı belki huzura kavuşturur, ama bu dünyadan huzur içinde göçüp gitmesini sağlamaz. Hepimizin bir şey araması gerek hayatta, hayattan huzur içinde ayrılmak istiyorsak, o şeyi bulmak zorundayız."

Bir eliyle büyükbabanın, öbür eliyle de kardeşim Euclide'in kolunu tutuyordu. Elleri her ikisinin kolunda bir kuşun pençeleri gibiydi. "Diyeceğim, eski zamanlarda, ya-

ni insanlığın ilk çağlarında insanların bazen öküzlere, bazen atlara, kuğulara filan tapmalarını anlıyorum," diye devam etti. "Çağlar boyunca sürüp giden bir arayış ve buluş hikâyesi bu. Oysa insanların gerçekten öküzlere, atlara, kuğulara falan taptıkları doğru değil. Aslında insanlar kendilerindeki birtakım niteliklerin, özelliklerin farkına varıp bunların ne kadar olağanüstü şeyler olduğunu düşünmüşler. Bu niteliklerden biri belki de atları hatırlatmış onlara. İnsanlarla atlar arasında birtakım ortak nitelikler görmüşler, bu yüzden de ata tapmışlar. Gerçekte ise, taptıkları atta da var olan kendi nitelikleriymiş. Aslında atın kendisine tapmıyorlarmış, sizin anlayacağınız!"

Konuşurken o büyülü gülümseme bir an için bile gözlerinden silinmiyordu. Ama aslında güçlükle konuştuğu, hasta olduğu ve üşüdüğü belli oluyordu. Bizim eve de büyükbabayla arkadaşlık kurduğu için değil, hasta olduğu için gelmişti.

Kendisinin anlattığı gibi büyükbabayla dostluk kurmuş olduğuna inanmadığımı söylemek istemiyorum. Ama gülümsemesine rağmen, evimize gelmesinin ve durmadan konuşmasının asıl sebebi sokaklarda hastalanmaktan korkmasıydı. Hem durmadan konuşmak istiyor, hem de arada bir duraklayıp susuyordu. Yoksa korkuyor muydu? Sanki bir şey arıyor, sabırsızlıkla şarabın gelmesini bekliyordu.

"Bizimle Tanrı hakkında konuştukları zaman, neden söz etmek istiyorlar öyleyse?" diye devam etti. "Herhalde kendi hakkımızda öğrenebileceğimiz bir şeyden söz etmiyorlar. Ama henüz öğretilmemiş bir şey vardı benim öğrenmek istediğim. Başka bir şey."

Her duraklayıştan sonra hiç kesinti olmamış gibi sözüne devam ediyordu. Ne söyleyeceğini hiç şaşırmıyordu.

"İsterlerse gelip sorsunlar Tanrı'ya inanıp inanmadığımızı, ama ne bileyim, tam öleceğimiz sırada yapmasınlar bunu. Dikkat edin," diye büyükbabaya döndü, "Gelip size de soracaklar bu soruyu, siz de buna kafa yorayım derken, hayattan öğrenmek istediğiniz şeyin ne olduğunu unuta-

caksınız, hikâyeniz hazır olmayacak, huzur içinde göçüp gidemeyeceksiniz."

Bunu söylerken büyükbabanın kolunu sarsıyordu. Büyükbaba da kendi kendine sarsılarak konuğumuza bir göz attı, ama onu dinleyip dinlemediğinden hiçbirimiz emin değildik. Katransurat ise büyükbabaya bakıp konuşmaya devam etti. Büyükbabanın kendisini dinlediğinden emin miydi? Katransurat büyükbabanın anlatılanları dinlediğine kendisini inandırarak onun hatırı için içini dökebilecek yaratılışta bir insandı. Ama ya büyükbaba dinlemiyorsa? Ya gerçekten sağırsa?

"Bereket, insanlığın ilk çağlarındaki birtakım özelliklerimizin hepsini kaybetmemişiz," diye devam etti. "Tanrı'ya ister inansınlar, ister inanmasınlar, insanlar şarap içmenin, su içmenin, düşünmenin, dinlenmenin tadını, erkekle kadın birbirinden aldıkları tadı unutmamışlar... Böylece eski düşünme tarzı da ölmemiş. Tersine gelişmiş... Bugün duyduğum mutluluk da bu yüzden, hikâyemi tamamlayabilmenin verdiği bir mutluluk bu. Ne demek istediğimi anlıyorsunuz, değil mi? Size harç taşıyan bir duvarcı çırağı da olabilirdim, bugün neysem o olurdum gene de, siz bir şey söylemeden sizden bir şey öğrenen biri, yani. İki insanın birbirini anlaması için şöyle bir göz kırpmak bile yeter, değil mi?.. Belki de bu benim için hayatımın en büyük mutluluğu olacak – sizden öğrendiklerimle hikâyemi anlatıp tamamlayabilmem; bir de, kızınızın yardımıyla, iki şey daha öğrenmiş olmak; yani, az önce sözünü ettiğim eski insanların hayvanlara, dağlara, ağaçlara ve daha başka şeylere tapmalarının benim açıkladığım gibi olması; ve içimizde hâlâ eşsiz bir bilme ve ilerleme yeteneğinin gizlice var olmakta devam etmesi."

Sözlerini bitirmiş miydi? Tam bu noktada artık sözlerine son vermeye hazırlanan bir "meydan hatibi" gibi konuşuyordu. Belki de sadece büyükbabaya söylemek istediği sözlerini bitirmişti.

Sokak kapısının bulunduğu bitişik odadan annemin kocasıyla çocuğun geldiğini belirten gürültüler duyduk.

Konuğumuz başını seslerin geldiği yöne çevirip ellerini ovuşturmaya başladı. Sanki üşümesinin tadını çıkarıyor, kestane kebap ve şarapla nasıl ısınacağını düşünerek şimdiden seviniyordu. Çocuk elinde birkaç kesekâğıdı, annemin kocası ise iki şişeyle odaya girdiler. Annemin kocasının fırsatı ganimet bilip sokağa bir tek atmak için çıkmadığına yemin edebilirdim. Acele ettiği her halinden belliydi.

"Bir şeyler anlattı mı?" diye anneme sordu. Oturduğu zaman soluk soluğaydı.

"Yoo, hemen hemen hiçbir şey anlatmadı," dedi annem.

ON SEKİZ

Gelgelelim, konuğumuz biraz önce bitirmiş olduğu yarım saatlik konuşmasına, "hemen hemen hiçbir şey" denmesine alınacak adamlardan değildi.

Üstelik annemi desteklercesine gülümsedi bile.

"Haydi şu hamsileri yiyin bakalım," dedi ve güldü. "Umarım hayali yemekler yiye yiye böyle basit yemeklerin tadını unutmamışsınızdır. Biraz ekmek kaldı mı, acaba? Bugünkü ekmeğimden iki dilim var bende."

İç cebinden iki dilim ekmeği çıkardı.

"Hamsileri ekmeğin üstüne koyun, elinizle yiyin. Hamsiyle şarap iyi gider," dedi.

Biraz heyecanlı görünüyordu. Bardakları doldurmak için ayağa kalktığında, elleri titriyordu. Doldurduğu bardakların sayısı odadaki insanlardan çoktu.

"Zahmet etme, Allah aşkına!" demek geçiyordu içimizden. Aşırı sevinçten kuyruk sallayan bir köpeği andırıyordu. Ama biz ailece içkici değilizdir; büyükbaba da meraklısı olmamış hiç. Bir bardak şarap bir Noel yemeği ya da bir akşam boyunca yeter bize. Bu yüzden önce birinci şişeyi, arkasından da ikinciyi bitirmek Katransurat'la annemin kocasına kaldı.

"Bardağınızı doldurabilir miyim?"

"Rica ederim, lütfen!"

"Biraz daha ister miydiniz?"

"Çok naziksiniz!" diyorlardı birbirlerine durmadan. Bardaklarımızı boşaltmadığımızı görünce, bize şarap

vermekten vazgeçtiler. Katransurat bir ara büyükbabanın bardağını doldurmak istediyse de, annem kendisini durdurdu.

"Koyma," dedi. "Onun için suyun yerini hiçbir şey tutmaz."

"Sahi mi?" diye sordu Katransurat.

"Sahi ya," dedi annem. "İçse içse bir bardak şarap içebilir, ama bir kova suya bana mısın, demez."

"Anlıyorum," dedi Katransurat ihtiyara bakarak. "Bizim şaraptan aldığımız tadı siz sudan alıyorsunuz. Sizin gibi bir adam için kuyudan su çekmek, ya da bir çeşmeye ağzını dayayıp su içmek neyse, bizim için meyhaneye gitmek de odur."

"Siz" ve "biz" diye konuşuyordu. İnsanları iki sınıfa mı ayırıyordu? Bu ayrımı nereye kadar vardırabileceğini merak ediyordum. Bu sınıflandırma iki temel ilkeye mi dayanıyordu? Hayır, çünkü kendisinde var olduğunu söylediği bazı şeyler bizlerde de vardı.

Ama "biz" derken içine kendisini ve dünyadaki insanların yarısını alan bir topluluktan söz ediyordu; annemin kocası gibi, ellerindeki kovalarla şuraya buraya harç taşıyan, yaptıkları ve söyledikleri her şey "hiçbir şey" diye tanımlanan, birbirlerine bakıp dostluklar kuramayan, çünkü ancak birlikte içtikleri şarabın yardımı ile dostluklar kurabilen "küçük insanlar" vardı bu toplulukta.

Katransurat'la annemin kocası birbirleriyle kadeh tokuşturarak bizim hiç de hoş karşılamadığımız bir manzara çiziyorlardı.

"Şerefinize!" diyordu biri.

"Sağlığınıza!" diye karşılık veriyordu öbürü.

Üzerinde güneş ışıyan bir dünyada, kurumamış bir kuyuda, giderilmiş açlıkta, uykuya dönüşen sevişmede var olabilir sağlık; onun için, bize benzeseler bile, birtakım insanların birbirlerine böyle "sağlık" dilemeleri bizi tedirgin ediyordu. Birbirlerine diledikleri neydi bu adamların? Onları rahata erdirip uyumalarını sağlayan şey neydi?

İçtikleri her kadehle bir çeşit yeraltı dünyasına indiklerini görüyorduk. Bizi şaşırtan, böyle bir dünyaya inmelerini bu kadar açıkça göstermeleri mi, yoksa böylece o dünyanın var olduğunu kanıtlamaları mıydı? O dünyanın da tıpkı bizimki gibi, belki de bizimkinin öbür yarısı olduğunu göstermek istiyorlardı, tıpkı gecenin günün öbür yarısı olduğu gibi.

"Kadehimi bey amcanın sağlığına kaldırıyorum," dedi konuğumuz.

Ne olursa olsun, Katransurat'ı durdurmak istiyordum. Üşümesi geçmiş miydi acaba? Evet, içini belirsiz bir ateş kaplamış gibiydi. Büsbütün kendinden geçmesini önlemek istiyordum. Bizimle kalmasını istiyorduk hepimiz. Bize söyleyeceği şeyleri bekliyorduk. Büyük küçük hepimiz kulak kesilmiştik. Bir an için kendisinden çok şeyler ummuştuk. Yoksa o an geçmiş miydi?

ON DOKUZ

Birden yarılanmış şarap bardağını masanın üstüne koydu, küçük kara ellerinden biriyle bardağını kapatırken anneme döndü. "Peki ama, neden fil diyorsunuz kendisine?" diye sordu.

"Babama mı?" dedi annem.

"Evet, bey amcaya."

"Belli değil mi?" dedi annem. "Başka kimseye fil demişliğim yok ki."

"Peki ama, neden fil diyorsunuz? Fil derken iyi bir şey mi, yoksa kötü bir şey mi söylemek istiyorsunuz?"

Annem fili her iki anlamda da kullandığını söyledi. Fil derken eskiden nasıl bir adam olduğunu anlatmak istiyordu, çünkü büyükbaba hem iyi, hem kötüymüş bir zamanlar. Şimdiki durumunu da anlatan bir sıfatmış fil, korkunç cüssesini, bütün gereksinmelerini, bize yük oluşunu.

"Anlıyorum," dedi konuğumuz.

Böylece annemin konuşmasına devam etmesi için fırsat vermişti. Annem de büyükbabayla ilgili olarak her zaman söylediği şeyleri sayıp döktü. Büyükbabanın yaptığı işlerin listesini bir daha çıkarttı, çalıştığı bütün yerleri bir daha saydı – Frejus Tüneli'ni, Semplon Tüneli'ni, Cordusio alanındaki yapıları, Milano'daki çarşının kubbesini, Perrara'nın yeniden düzenlenişini, Po Nehri'nin üzerindeki demir köprüleri (katedral ile ehramları da mı?). Ama bütün bunları anlatırken, bize anlattığı zamanlardaki gibi, heyecanlanmıyor, söylediği şeyleri ayrıca abartmaya kalkmı-

yordu. Konuşmaktan çok dinlemek istediği için, ölçülü konuşmaya çalışıyordu. Annemin her cümlesinden sonra konuğumuz "Anlıyorum, anlıyorum," diyordu.

"Peki filler hakkındaki her şeyi biliyor musunuz?" diye sordu annem sözünü bitirince.

Annem filleri bilmez olur mu! Sözgelimi, büyükbabanın açık göğsünü, ne kadar terlerse terlesin, derisinin nasıl hemen kuruduğunu anlattı.

"Ne kadar sabırlı olduklarına dikkat ettiniz mi?" diye sordu Katransurat. "Onların canını sıkacak aptalca şakalar yapsanız, kulaklarına çöp soksanız bile, onlar sadece bakarlar size. Küçücük bir sinekmişsiniz gibi sizi şöyle bir kovarlar. Sizi kaldırdıkları gibi atmaya kalkmazlar hiç."

Annem büyükbabanın, zamanında birtakım insanları kaldırdığı gibi attığını da söyledi. Kendisinin bile başına birkaç kere gelmişti bu.

"Ama ancak kızdıkları zaman yaparlar bunu," dedi Katransurat. "Kızdıkları zaman başka ne yaptıklarına dikkat ettiniz mi hiç? Kızgınlıklarının acısını, asıl ona yol açan şeylerden değil de, o anda orada bulunan her şeyden ya da kişiden çıkarırlar. Bu da haksızlık yapmaya yatkın bir yaradılışları olduğu için değil, ılımlı oldukları içindir. Her şeylerinde olduğu gibi haksızlıklarında da ılımlıdırlar üstelik. Öfkelerini ya buna asıl sebep olan şeyden çıkarmaya kalksalardı, ne korkunç bir şey olurdu kim bilir! Sizi kaldırıp atmışsa, emin olun ki, başkasına kızdığı için yapmıştı bunu."

Annem kendisinin bunu çok iyi bilemeyeceğini söyledi. Kuşkusuz anlatabileceği bir sürü hikâye vardı. Ama hem çocukların önünde olduğu, hem de sözü kendisine getirmek istemediği için bu konuyu açmak istemiyordu. Sadece gülümsemekle yetindi.

Katransurat annemin gülümsemesini kaçırmadı.

"Ne dersiniz?" dedi. "Dünyada hiçbir baba çocuklarını cezalandırmanın doğru olup olmadığına emin olabilmiş midir? Yoksa asıl suç çocukların cezalandırılmasına inanan büyüklerde midir?"

Sözün tam burasında annemin kocası konuğumuzun dikkatini çekmeye çalıştı. İçki arkadaşını başkalarına bırakmak istemiyordu. "Neymiş? Neymiş?" diye sordu bardağına eğilerek. "Neymiş benim dul karımın yaptığı?"

Katransurat elini bardağının üstünden çekip bardağı ağzına götürdü, annemin kocasını yalnız bırakmadığını kendisine gösterecek kadar içti. Sonra bardağını doldurdu ve gene eliyle örttü.

"Kendine sorman gereken şey, ya beni alıp fırlatacağı yerde, o anda önünde olan yabancı birini fırlatmasının daha da beter olup olmayacağıydı," dedi annem.

Annemin kocası yeniden Katransurat'a seslendi. "Kim kim?" dedi. Şarap bardağıyla baş başa kalmak istemiyordu.

"Benim dulla ne vakit kaybediyorsun?" diye inledi içinde bulunduğu şarap kuyusunun dibinden: "Hiçbir zaman anlaşamazsın onunla..."

Arkadaşına birlikte içtiklerini hatırlatmak istiyordu. "Şarap koymaktan vazgeçtin, bakıyorum. Kendi bardağımı ben mi doldurayım yani?" dedi. Şişeyi alıp baş aşağı bardağına dikti.

"Sakın örtümü lekeleyeyim deme!" diye bağırdı annem.

"Neden kaldırmıyorsun öyleyse?"

Örtüyü masanın kendi oturduğu köşesinden kaldırmaya başladı. Önce Katransurat'la kendisinin oturduğu uçtan, yani büyükbabanın sağında ve solunda oturdukları uçtan öteberiyi kaldırdı, masa örtüsünü dikkatle çekti ve elindekileri çıplak tahtanın üstüne koydu.

Bunları yaparken bir sarhoştan umulmayacak bir dikkat gösteriyordu. Kendilerinden umulmasa bile, gene de sarhoşlara özgü bir dikkatti bu. Bir yandan da ne yapsa anneme yaranamadığından, yaptığı her şeye karısının bir kulp bulduğundan yakınıyordu içki arkadaşına. "Suçun bende olmadığını hiç kabul etmez," dedi. "Hiç! Hiç!" diye tekrarlıyordu durmadan örtünün üstündeki öteberiyi yeniden yerleştirirken.

"Bana bak!" diye bağırdı annem. "Babamın canını sıktığını görmüyor musun?"

Gerçekten de büyükbabanın ellerinde ve sakalında sıkıntısını belirten kıpırtılar görülüyordu. Burnunun dibinde annemin kocasının yaptıklarını asık bir yüzle seyrediyordu. Şimdi de kestanelerinin bulunduğu tabağının yeniden konduğu çıplak masayı yüzünü buruşturarak yokluyordu.

Kestane tabağı önüne konduğundan beri başka hiçbir şeyle ilgilenmemişti. Ellerini tabağın üstüne koymuş, arada bir bir kestane ayıklayıp ağzına atmıştı. Sonra bir kestane daha ayıklayıp ağzına atmış, bunu üçüncü ve dördüncü kestane izlemişti. Ağzı iyice dolduktan sonra uzun bir süre bunları çiğneyip durmuştu.

Ama şimdi huzursuz gözlerle çevresine bakınıyor, ellerini sinirli bir şekilde çıplak tahtanın üzerinde gezdiriyordu.

"Adamcağızın canını sıktığını görmüyor musun?" diye bağırdı annem.

"Duyuyorsun ya?" diye inledi annemin kocası. "Ne zaman bir terslik olsa, kabahat hep bendedir."

Katransurat'la kendi arasındaki bölümden masa örtüsünü iyice kaldırmıştı, ama birden örtüyü bırakıp gene şarap şişesine sarıldı. "Hem şarap koyayım diye şişeyi bana veriyorsun, hem de içmiyorsun," diye inledi gene.

"Hadi, hadi!" diye yeniden konuğumuzu dürtüklemeye çalıştı. İşi sonuna kadar götürmeye kararlıydı. Konuğumuzun da kendisiyle birlikte içeceğinden emin olmak istiyordu. Acaba şarabın karanlık dehlizlerinde insanın kendini tek başına bulması ürkütücü bir şey miydi? "Hadi bakalım!" dedi annemin kocası şarabı konuğumuzun bardağını hâlâ örtmekte olduğu küçücük elinin üzerine dökerken.

Tabii şarap masanın tahtası üzerine dökülmüştü.

"Gördün mü yaptığını?" diye bağırdı annem. "Gördün mü?"

Bütün bunlar olurken Katransurat ellerini yeniden kestane tabağının üstüne koyup yemeye başlayan büyükbabayı seyrediyordu.

YİRMİ

"Kendilerine kötü davranıldığı zaman, ne yaptıklarına dikkat ettiniz mi?" diye sordu Katransurat.

Elbette dikkat etmişti annem. Böyle zamanlarda yaptığı işi bıraktığını, on dakika kadar somurtup beklediğini, sonra yeniden işine devam ettiğini söyledi.

"Yaa!" dedi Katransurat. "Aslında son derece sakindirler, o kadar seyrek heyecanlanırlar ki, sürekli bir üzüntüleri var sanırsınız. Oysa içlerinden çok keyiflidirler, onları gerçekten sarsacak hiçbir şey yoktur."

Annem de keyifli oldukları için genellikle heyecanlanmak ve konuşmak gereğini duymadıklarını söyledi.

Katransurat'a bakılırsa onların böyle keyifli bir yaradılışta olmaları onlar için sürekli bir yenilenme kaynağıydı. Sanki durmadan akan ve mırıltısıyla onları tazeleyen bir pınar vardı içlerinde. Uzun sözün kısası, filler gerçekten keyifli hayvanlardı.

Annem fillerin başkalarını da keyiflendirdiklerini söyledi. "Eskiden büyükbaba eve gelip gazetesini okumaya başlayınca, sanki bütün evde yüzlerce kanarya öterdi," diye anlattı.

"Evet" dedi Katransurat. "Onlarınki böyle bir mutluluktur işte. Başkalarını da böyle mutlu kılarlar. Öyle ıslık çalmaları, el çırpmaları bile gerekmez. Hiçbir şey yapmak zorunda değildirler. Onlara bakmak bile mutlu kılmaya yeter insanları."

Katransurat işte bu yüzden çocukluğundan beri hayvan büyücüsü olmak istediğini söyledi.

"Hayvan büyücüsü mü?" diye sordu annem.

Belki de hikâyesini anlatmaya başlamasına yol açacak bir noktaya değinmişti. Çocuklar gene kulak kesildiler. Acaba hikâyesini anlatacak mıydı?

Büyücü olduğunu söylemişti. Bununla gerçekten konuşabilen ve dinleyebilen birini kastediyordu.

"Bu dünyada gerçekten konuşabileceğin insan o kadar az ki," dedi. "Kimse kimseyle doğru dürüst konuşmuyor aslında. Oysa ben birtakım sınırları aşıp konuşmak istemişimdir hep."

"Büyücülük derken bunu mu kastediyorsun?" dedi annem.

"Hem bunu, hem de başka şeyleri. Daha çocukken öğrendim bu dünyada kimseyle gerçekten bir bağ kurulamayacağını. Çok çaba harcadım ama bozamadım bu kuralı, bunun üzerine yapılacak ilk işin büyücülüğü öğrenmek olduğuna karar verdim."

"Peki ama nasıl bir büyücülük?"

"Nasıl olursa olsun, olsun da. İyice düşündüm bu konuyu. Bu işin birçok yolları vardı, bunlardan birini seçmem gerekiyordu. Onun için işe bir çalgı çalmayı öğrenmekle başlamaya karar verdim. Geriye çalacağım havayı bulmak kalıyordu."

"Peki buldun mu bu havayı?"

"İşin en güç yanı da buydu ya! Büyücülüğün püf noktası çalacağın havadadır. Alengirli bir hava olması gerekir bunun, öyle aklına gelen ilk şey olmaz. Aslında büyücülük demek, doğru havayı bulmak demektir. Yılan oynatıcılarını bilir misiniz? Çıngıraklı yılan için çaldıkları hava başkadır, kobralar için çaldıkları başka. Her yılana göre bir hava vardır."

"Peki senin aradığın hava ne için olacaktı?"

"Filler için tabii! Doğrusunu isterseniz, önceleri pek bilemiyordum. Aramaya başladım. İstiyordum ki, bambaşka, öbürlerine benzemeyen bir hayvan için bir hava bulayım."

"Sonra ne oldu?"

"Aramaya başladım. Daha çocukken kavalımı alıp aramaya çıktım. Delikanlılığımda başımı alıp ıssız yerlere gider, bir taşın üstüne oturur, kavalımı çalarak arar dururdum."

"Evlendikten sonra da devam ettin mi aramaya?"

"Ettim. Tabii evde karım varken olmazdı bu. Şunu da söyleyeyim ki, bu havayı başka şeyler için olduğu kadar karım için de bulmak istiyordum. O uyur uyumaz, kimselerin uğramadığı bir yere gidip kavalımı çalmaya, aradığım havayı çıkartmaya çalışırdım."

"Demek yıllardır bu havayı arayıp duruyorsun?"

"Evet, kendimi bildim bileli. İşteyken, yolları asfaltlarken, öğle paydosu olunca, yemeğimi çabucak yer, az bir süre için de olsa kavalımı çalardım."

"Peki ama hep ıssız yerlerde çaldığına göre, bu havayı nasıl çıkarabileceğini umuyordun? Yılan oynatıcılar yılanların karşısında çalarlar, biliyorsun."

"Şart değil bu. İnsan ilgilendiği şeyi olduğu gibi, onu gördüğü gibi düşünürse, er geç başarıya ulaşır sonunda."

"Ama sen ulaşamamışsın."

"Ulaştım, ulaştım! Bir gün içimde duydum bu havayı, hemen anladım aradığım şeyi bulduğumu. Ama işi sağlama bağlamak istiyordum. Unutmamak için tekrar tekrar çaldım bu havayı."

"Peki kimseye çaldın mı bulduğun havayı?"

"Günün birinde çalmam gerekeceğini biliyordum. Ama önemli olan onu bulmuş olmamdı. O zamandan beri de bütün gücümle ona en güzel biçimi vermeye çalıştım. Her gün ya akşamüzeri, ya da sabahleyin ıssız bir yere gidip kavalımı çalma alışkanlığım bana elmastan da değerli bir hazine kazandırdı. Şimdi mucizeler yaratabilir bu hava!"

"Ne güzel bir hikâye!" dedi annem. "Peki filleri büyülemeye mi yarıyor bu hava?"

Ufak tefek konuğumuz şarap dolu bardağını kaldırdı, anneme gülerek baktı ve bardağı bir dikişte bitirdi. Daha önce bu havayı ne için aradığını bilmediğini söylemişti. Ama şimdi, "Evet," dedi, "Filleri büyülemeye yarıyor."

YİRMİ BİR

O andaki gülümsemesinin anlamı ne olabilirdi? Daha önceki gibi biraz alaycı biraz büyülü, araştırıcı ve kendinden hoşnut gülümseme miydi bu? Yoksa çılgın bir gülümseme mi?

Şişeyi eline aldı, içinde ne kadar şarap kaldığını anlamak için yana eğdi; sonra biraz arkadaşına, biraz da kendisine doldurdu. Ama hemen içmeyip gene bardağının üstünü eliyle örttü. Bunu yapmadan edemiyordu; sanki içmeden önce şarabına bir çeşit büyü katmış oluyordu böylece.

"Filler hakkında epeyce bilgim var," dedi. "Onların ne kadar güçlü olduklarını, iyi kalpliliklerini, sabırlarını, gözü pekliklerini, keyifli yaradılışlarını uzun zamandır biliyordum. Ama birtakım insanların yanında neden o kadar rahat ettiğimi bir türlü anlayamamıştım. Bu, çalıştığım yerdeki bir arkadaş, rasgele yanına oturduğum bir tren yolcusu, bir çocuk ya da bir dilenci olabilirdi. O zaman anlayamamıştım, ama onlarla birlikte olmanın bana verdiği mutluluğun nedeni, onların birer fil olmalarıydı."

"Fil mi dedin?" diye sordu annem.

Evet, fil demişti. İşin aslı da fillerle birlikte olmaktan son derece hoşlanmasıydı, hayatı boyunca bir hava bulup onun üzerinde çalışması da filler içindi, buradaki "bey amca" içindi.

Konuğumuz öbür elini, bardağının üzerinde olmayan elini iç cebine sokarak kamıştan bir kaval çıkardı.

"Bakın!" dedi.

Kavalını göstermek istemiyordu. Sıra daha kavala gelmemişti, yüzündeki gülümseyiş de olduğu gibi duruyordu.

"O kadar değişik şeyler olabiliriz ki," dedi. "Her şey olabiliriz, kaplan, köpek, pire, domuz, dağ, ırmak, mantardan küçük peri. Ama buradaki teyzemizin de buyurduğu gibi, fil de olabiliriz. İriyarı olmuşuz, ufak tefek olmuşuz, fark etmez. Fil bile olabiliriz, kısacası."

Kavalını eline aldı. "Bunu görüyor musunuz?" dedi.

Gülümseyişi birden değişti. Hem de en olmayacak bir şekilde değişti. En sevdiği oyuncağını gösteren bir çocuğun gülümseyişi geldi yüzüne.

"Fil olan insanlar için bulmuştum bu havayı!" dedi.

Kamış kavalın deliklerine madeni halkalar geçirilmiş, kavalın kendisi de aynı halkalarla kaplanmıştı. Hepimiz kavala baktık. Eski, kestane renginde bir kavaldı. Gerçekten yedi yaşından beri elinden düşürmediği belliydi. Bütün hayatını bu kavala mı vermişti?

Kırmızı bir bez parçası sallanıyordu kavalın ucundan.

"Ne işe yarıyor bu kaval?" diye sordu annem.

Her şeyi bilen bir gülümseyiş yayıldı konuğumuzun yüzüne. "Ne işe mi yarar?" diye sordu. "Akıl almayacak şeyler! Bunu kime çalarsam, onun fil olup olmadığı, filse ne dereceye kadar fil olduğu ortaya çıkar; yarım yamalak mı, yoksa sapına kadar mı fil hemen anlaşılır. Göreceksiniz!"

Elini bardağın üstünden çekip bardağı ağzına götürdü.

"Şimdi çalmak ister misin?" diye sordu annem.

"Evet, bey amcaya çalmak isterim," dedi Katransurat. "Belki de çalacak kimseyi bulamayacaktım, ama bakın aranızdayım işte."

Şarabından bir yudum aldı, ağzını sildi, kavalı iki eliyle tutarak dudaklarına götürdü.

"Bir terslik olmaz, değil mi?" dedi annem. "Bu haliyle bile yeterince bir yük bizim için; çaldığın havayı dinledikten sonra daha da ağır bir yük olmasını istemem doğrusu."

Konuğumuz gülümsedi.

"Tam tersine, yükünüz hafifleyecek."

"Bak bu yüzden iştahının açılmasını istemem."

"Böyle bir tehlike bulunmadığından emin olabilirsiniz!"

"Ya da inme filan inerse, yatakta bakmak zorunda kalırız o zaman kendisine."

"Anne!" diye bağırdık hepimiz.

"Kesin sesinizi, bakayım! Siz ne anlarsınız? Ya her gün böyle müzik isterim diye tutturursa!"

"Anne yapma!" diye bağırdık gene.

Konuğumuz güldü ve "Göreceksiniz!" dedi.

Sonra çalmaya başladı.

YİRMİ İKİ

Gerçekten çalıyor muydu?

Başlangıçta pek öyle gelmedi bize. Kavalını üflediğini, sonra da kavaldan gıcırtaya benzer bir ses çıktığını duyduk, o kadar. Kara yüzünden kendini iyice bu işe verdiği görülüyordu. Gözlerindeki gülümseyiş kaybolmuş, kaşları çatılmıştı. Büyükbaba da bizim gibi onu seyrediyordu. Ellerini kavuşturarak masanın üzerine koymuştu.

Eski kaval gıcırdamaya devam ediyordu. Müzik dediği de bu muydu?

Gene de kamıştan yapılmış bir kavaldı. Sesi de bir kamışlığın sesini andırıyordu, körpe bir kamışın sesini, daha yaprakları üzerinde duran bir kamışın sesini. O zamanlar bir su kıyısında öbür kamışların arasındaymış bu kamış, sular akıp gidermiş kamışın yanından, kumsalda çamaşır yıkayan kadınların çamaşırlarını dövmeleriyle sarsılan suları hatırlatan bir kamış sesiydi bu.

Adam kavalını çaldıkça, iskemlesini de durmadan geriye itiyordu. Çalmaya başladıktan sonra artık bize bakmadı, bize bakmaktan vazgeçince de, yüzündeki gülümseyiş kayboldu.

Biraz önce kaşlarını çattığını söylemiştim. Gözlerine yırtıcı bir bakış geldi demek daha doğru olurdu. Başı gittikçe omuzlarının arasına gömülüyor, geriye doğru gitmekte devam ediyordu. Bir ara, kaval çalmayı kesmeden ayağa kalkıp iskemlesini ayağının ucuyla birkaç adım geriye itti, sonra gene oturdu. Gözleri hep yere bakıyordu.

Başı omuzlarının arasına gömüldükçe, gözlerine ne olduğunu bir türlü anlayamıyorduk. Bakışları vahşileşmiş miydi? Belki de daha kötü bir durumdaydı gözleri, belki de kan çanağına dönmüşlerdi. Çevresinde bir boşluk olsun istiyordu, çepçevre bir boşluk. İskemlesini hafifçe arkaya doğru kaldırmış, parmaklarının ucuyla yere çakılmış gibiydi.

Sözünü ettiği havayı dinleyebilecek miydik?

Bu havayı duymak için hepimiz kavalına bakıyorduk. Kuşkusuz, bu kamış sesine benzeyen seslerden başka sesler de duyacaktık. Birden kavalın ucundaki kırmızı bez parçasının eskisi gibi cansız ve hareketsiz bir şekilde sarkmadığını gördük. Bez parçası şişiyor, nerdeyse bir bayrak gibi dalgalanmaya başlıyordu. Beklediğimiz havayı duymak üzere olduğumuzun bir belirtisi miydi bu?

Belli ki bir şey olmak üzereydi. Ses iyice yükselmişti. Kamışlar rüzgârda uğulduyordu; rüzgârı arkadan alan ırmakların kıyısında yetişen kamışlardı bunlar; Afrika'ya uzanan ülkelerdeki bütün ırmakların ve denizlerin kıyılarında yetişen kamışlar, Afrika'nın bütün göllerinin kıyılarında yetişen kamışlardı. Kamışlar sanki bir orga dönüşmüştü. Tiz, ıslık gibi sesler çıkıyor, ama bir orgun sesleri gibi derinden geliyormuş izlenimini yaratıyordu. Sonra birden ses kesildi.

Çalacağı hava bu muydu? Bu kadar mıydı?

Adam ter içindeydi, çılgın gözlerle bakıyordu. Sendeleyerek masaya gitti, bardağını aradı. İçki arkadaşı bardağı kendisine uzattı.

"Bu kadar mı?" diye sordu annem.

Bizler çaldığının hiç de fena olmadığını söyledik.

"Öbür havalar gibi bir hava bu da," dedi annem.

Adam şarabından bir yudum içip burnunu sildi. Gözlerindeki çılgın bakışa rağmen, gülümsemesi yeniden belirir gibi oldu.

"Yalnız burada oturan bey amca için çalıyordum," dedi. "Benim çaldığımı ancak o tam olarak duyabildi."

"Peki, ne oldu ona şimdi?" diye sordu annem büyükbabaya bakarak. "Bana bir şey olmuş gibi gelmiyor!"

"Öyle mi?" dedi konuğumuz. "Görmediniz mi?"

O da düşünceli düşünceli büyükbabaya bakıyordu. Sonra olduğu yerde ayakta durarak yeniden kavalını çalmaya başladı. Gözlerini büyükbabadan ayırmıyordu. Bu sefer kırmızı bayrakçık hemen havalandı. Adam kavalını çalarken hafifçe sallanıyordu – belki ayakta duracak hali yoktu – hem çalıyor hem dolaşıyordu. Bu sefer çaldığı hava hemen duyulmuştu. Demek istiyorum ki, bu sefer kamış hemen gençliğine döndü; öbür kamışların arasındaydı artık ve kamışlar bir org olmuşlar, dünyanın kendisi olmuşlardı.

Hepimiz büyükbabaya bakıyorduk. Onda ne görebilirdik ki? Başı, koruya bakan kapının önünde oturduğu zamanlar olduğu gibi önüne eğikti. Hiç açılıp kapanmayan kocaman kocaman elleri de masanın üstünde öylece duruyordu. İlgi çekici bir görünüşü yoktu. Hatta bana uyuyor gibi geldi.

Adam kavalını çalarken bir yandan da başını sallamaya, omuzlarını kaldırıp indirmeye devam ediyordu. Alnında ter tanecikleri birikmişti. Kavalının içine üflediği soluğuyla küçük kırmızı bayrağı dalgalanıyordu. Gerçekten de güçlükle ayakta durabiliyordu. Masanın üstüne yığılacakmış gibi sendeledi, sağa sola gidip geldi, dizleri bükülür gibi oldu, sonra birden dikleşip kavalından tiz bir ses çıkardı.

Bu sırada başı, omuzları, dirsekleri ve kavalıyla bize bir şeyler söylemek istiyordu sanki.

Bize bir işaret mi veriyordu?

Evet, büyükbabaya bakmamızı istiyordu. Aslında bu kadar telaşlanması boşunaydı, biz zaten büyükbabaya bakıyorduk. Ama neyi göstermek istiyordu bize?

Büyükbaba parmaklarının ucuyla masaya vuruyordu. Olacak şey değil, büyükbaba adamın çaldığı kavala tempo tutuyordu. Ne zamandan beri yapıyordu bunu acaba? Hepimiz ona bakıyorduk. Taş kesilmiş sandığımız parmaklarıyla masaya vuruyor, kavalın çaldığı havaya tempo tutuyordu.

YİRMİ ÜÇ

"Aaa!" dedi annem.

Adamcağız çaldığı havayı bitirir bitirmez iskemlesi üzerine yığıldı.

"Hepsi bu kadar mı?" dedi annem.

Ama adamcağız annemi duymadı, çünkü yuvalarından fırlamış gözleri ve titreyen elleriyle bardağını arıyordu, bu sefer de bardağı kendisine veren içki arkadaşı oldu. Bitkin ve ter içinde içkisini yudumlayarak içti.

"Anne!" diye bağırdık hepimiz.

"Hepsi buysa, fazla bir şey sayılmaz," dedi annem bize dönerek.

Adamcağız gözlerini yumarak bir yudum daha içti. Sonra gözlerini açıp bardağını dikkatle masanın üstüne koydu. Gözlerindeki gülümseyiş geri gelmişti.

"Biliyor musunuz," dedi. "Yıllardır hastayım. Kendimi bildim bileli hastayım ya, bu son yıllarda daha da kötüledim. Verem diyor doktorlar. Hastaneye yatmam gerekiyormuş. Ya yatarım, ya yatmam. Her neyse, sizinle gönlümce bir gece geçirdim, anlatmak istediğim ne varsa anlattım, bey amcaya da arayıp bulduğum havayı çaldım, şimdi de hepinize çok çok teşekkür etmek istiyorum. Sağ olun çocuklar, sağ olun baylar bayanlar, sağ ol teyze..."

"Sen de sağ ol," dedi annem. "Ama neden hemen kalkıyorsun?"

Hepimiz homurdanarak karşı çıktık anneme. "Neden bu kadar insafsız davranıyorsun?" dedik.

Annemin kocası elini masanın öbür yanından uzatarak adamın kolunu tuttu.

"Olmaz!" diye bağırdı.

Annem de homurdanarak bakarak, "Ben mi insafsız davranıyorum ona? Ne demek istiyorsunuz? Ne zaman kötü davrandım kendisine?"

"Öyle ya!" dedi adamcağız. "Ne zaman kötü davrandı bana? Tersine, ben burada bey amcadan sonra kendimi en çok ona borçlu hissediyorum. Üstelik, hemen gidiyorum demedim. Birazdan gitmem gerekecek, ama hemen değil... Hayatta gücümün yettiğince çalıştığım yüzümden bellidir sanırım. Hastaneye yatsam da, yatmasam da, yan gelip bir iskemlede oturacak vaktim kalmadı pek. Hem herkesin dediği gibi, ölüm bize gelmez, biz ölüme gideriz. Bulabileceğimiz şeyi bulduk mu da, işin sonu gelmiş olur. Artık gerisinin önemi yoktur. Gene şarap içmeye devam edebilirim, ama artık şarapta aradığımız bir şey yoktur, onun için de anlamsızdır artık. Hiçbir şeyin anlamı kalmamıştır. Sizin anlayacağınız, uğrunda yaşayacağımız bir şey yoktur artık. İşte o zaman yaşımız ne olursa olsun, kendimizi ölmüş sayabiliriz. Böyle yapmıyorsak, hem ölü, hem budalayızdır..."

"Böyle olması da daha iyi değil mi?" diye adamın sözünü kesti annem.

Soru adamcağızı şaşırtmıştı. "Neyin böyle olması?" diye sordu.

"Söylediğin şeylerin," dedi annem. "İnsanın sonuna kadar çalışması, çalışmayı bırakınca da hayatının sona ermesi."

"Ben öyle demedim," dedi adamcağız. "Belki o da iyi bir şeydir, ama her zaman değil."

"Nasıl iyi olmaz?" dedi annem. "Böyle olunca, kimse kimseye yük olmaz, kimsenin lokmasını ağzından almaz, giyinip soyunmak için kimsenin eline bakmaz."

Adamcağız büyükbabaya baktı. Annem konuşurken söylediği sözlerin masanın öbür ucunda oturan büyükba-

baya ulaşmasını önlemek isteyen bir hareket yaptı konuğumuz.

"Bir adamın yük olup olmadığını biz nasıl bilebiliriz?" dedi. "Bir adam evin ekmeğini kazanır, ama gene de o eve yüktür, bir bebek ise hiçbir zaman yük olmaz. Böyle şeyleri bizler bilemeyiz."

"Her neyse, senin söylediklerin doğruydu," diye annem diretti. Konuşurken doğru büyükbabanın yüzüne bakıyordu. "Oyalanacak fazla vaktin kalmadıysa sevinmelisin, hele kızlarından yana hiç kuşkun olmasın bu konuda."

Adamcağız gözlerini bir büyükbabaya bir anneme, sonra annemden gene büyükbabaya çeviriyordu.

"Ama ben öyle bir şey söylemedim ki," dedi. "Kusura bakmayın ama, bunun tersini söylemek istiyorum ben. Bu sabah buraya geldiğimde içim acılarla doluydu, acı çektiğim için gelmiştim buraya. Üşüyordum, hastaydım, günlerim sayılı diye düşünmüştüm, ama işin sonunun geldiğini sanmıyordum daha..."

"Aradığın havayı bulmuştun," dedi annem.

"Onu çoktan bulmuştum, ama kimin için olduğunu bilmiyordum..."

"Ne yani," diye adamın sözünü kesti annem, "Az önce sonuna kadar çalışmış olmaktan memnun olduğunu söylüyordun, şimdi de bunun tersini söylüyorsun."

"Hayır, tersini söylemiyorum," diye diretti Katransurat. "Aslında yüzümdeki şu kara isi silmeye bile vaktim kalmasa, sevinirim... Demek istiyorum ki, öldüğümüzü önce kendimiz biliriz, o zaman gelince de hazırlıklı olmamız gerekir. Buydu söylemek istediğim."

YİRMİ DÖRT

"Yaa!" dedi annem.

Düşünüyordu. Hem büyükbabaya bakıyor, hem de düşünüyordu. Arada bir de sarhoş kocasına bir göz atıyordu. Derken düşüncelerinden sıyrılıp, "Peki, ya filler... Onlar ölür mü, ölmez mi?"

"Haa!" dedi konuğumuz.

Büyülü gülümseyişi bütün yüzüne yayıldı. Hayatı boyunca hep bir büyücü olmak istediğini söylemişti, ama belki de asıl düşlediği karşısındakini büyülemek değil, büyülenmekti.

"Ölmemelerini mi istersiniz?" dedi.

"Bilmem," dedi annem. Sonra hemen ekledi: "Gençken o kadar çalışkandır ki, daha sonra uzun zaman aylaklık etmek hakları olsa gerek."

Ama yüzünden hiç de böyle düşünmediği anlaşılıyordu. Katransurat'ın söylediği bazı şeyleri aklından geçirirken yüzü kararıyor, gözleri isyanla parlıyordu.

"Eee?" dedi fillerin ölüp ölmediklerini yeniden sormak istercesine.

"Filler hakkında çok şey biliyorsun, değil mi?" diye devam etti.

Adamcağız bildiğini söyledi.

"Öyleyse, ne kadar yaşadıklarını da bilirsin, aşağı yukarı..."

Annemin bu sözleri üzerine birçoğumuz lafa karıştık. Kadınlar da, kardeşim Euclide de bir şeyler söylüyorlardı.

"O kadar da çok yaşamazlar!"

"Ot yiyen hiçbir hayvan çok yaşamaz!"

"Yirmi beş yıllık bir ömürleri ya vardır, ya yoktur!"

"Yirmi beş yıllık mı, yirmi beş yüzyıllık mı?" dedi annem.

Neden sonra, yüzünde aynı büyülü gülümseyişle, konuğumuz konuşmaya başladı.

"Ölürken öbür hayvanların hepsinden daha büyük bir bilgelik gösterir fil," dedi. "Demek istediğim şu ki, fil canlılar arasında insanın yaşayan bir ölü gibi hayatını sürdüreceği yerde, ne zaman öleceğini kesinlikle bildiğini ispat eden tek yaratıktır."

Bunu söylerken büyükbabanın koluna dokundu. Böyle bir konuşmaya uygun düşen bir davranış sayılmazdı bu yaptığı. Ama o kadar kendinden geçmiş bir hali vardı ki...

"Beni dinliyor musunuz?" diye sordu. "Hele ölmeleri ne kadar güzeldir. Artık bir işe yaramadıklarını, başkalarına yük olacaklarını anlar anlamaz, hiç duraksamadan işi kısa keserler. Öldüklerini anlarlar ve ölürler."

Konuşurken iyice coştuğu görülüyordu. Birkaç dakika önce, büyükbabanın annemin sözlerini duymasını istememişti. Verdiği cevaplarla konuşmayı başka bir yöne çevirmeye çalışmıştı. Öyleyse, şimdi neden böyle şeyler söylüyordu büyükbabaya, hem de üstüne basa basa?

"Biraz daha bekleseler, dostlarına yük olacaklarını nasıl tam zamanında anlarlar, bilemezsiniz. O saat anlarlar vaktin geldiğini!"

Büyükbaba söylenenleri dinliyor muydu acaba? Yüzünün Katransurat'a dönük olmasından başka bir belirti yoktu; ama bu da bir rastlantı olabilirdi. Sakalında hiçbir kımıltı yoktu, başını uyukluyormuş gibi önüne eğmişti. Ellerinin üstündeki kalın damarlar bile Katransurat'ın kolunu sıktığının farkında olup olmadığını belli etmiyordu.

"Afrika'nın hiçbir yerinde rastlayamazsınız ölü bir file," diye devam etti konuğumuz. "Ne yollarda ne de ormanlarda. Sonra fillerin ölülerini gömdüklerini de kimse söyle-

yemez. Fillerin yaşarken kendilerinin de bilmedikleri gizli mezarlıkları vardır. Yaşlı filler ölme zamanları gelince, işte bu mezarlıklara giderler. Bunu biliyor muydunuz?"

Bir an için sustu, ama kimseden bir karşılık beklediği için susmuş değildi. O kadar önemli bir şey söylemişti ki, bu sözlerinden sonra zaten kimsenin sessizliği bozacağını ummuyordu.

Biz hâlâ büyükbabaya bakıyorduk. Konuşulanları dinliyor muydu? Dinliyorsa, anlıyor muydu?

Sessizliği bozan annem oldu.

"Peki o zaman gelince ne yapıyorlar?" dedi. "İntihar mı ediyorlar?"

Konuğumuz gülmeye başladı.

"Canlarını incitecek hiçbir şey yapmazlar kendilerine," dedi. "Gerekli yeri buluncaya kadar yürüyüp dururlar, bulunca da yatıp ölümü beklerler. Hepsi bu kadar!"

"Yürüyebildiklerine göre, bir şeyleri olmasa gerek," dedi annem.

"Elbette, büsbütün elden ayaktan düşmezler hemen," dedi konuğumuz gülerek. "Unutmayın ki, aradıkları yerin nerede olduğunu kendileri de bilmez; arayıp bulmak zorundadırlar o yeri. Onun için bazen günlerce yürümeleri gerekir."

"Bunu yapabiliyorlarsa," dedi annem, "Neden sürünün yanında kalıp biraz daha yaşamıyorlar?"

"Bunu niçin yapsınlar?" dedi konuğumuz gülerek. "Dostlarına yük olmak, sonra da köpek gibi bir çukurun içinde ölmek için mi?"

Annem bir şey söyleyecekmiş gibi yaptı.

"Onların bilgelikleri de burada ya," diye devam etti konuğumuz. "Vakti gelince, ancak gidecekleri yere varacak güçleri kaldığını anlamalarında."

"Bilmem ki," dedi annem.

YİRMİ BEŞ

Annem bundan sonra konuğumuza birtakım sorular sordu.

Çok gezmiş miydi?

Hayır, gezmemişti.

Öyleyse, hep aynı yerde yaşayan bir avcı mıydı kendisi?

Hayır, hiçbir yerde avcılık etmemişti.

Peki, neyle uğraşmıştı öyleyse? Fildişi ticareti mi yapmıştı?

Hayır, fildişi ticareti yapmamıştı.

"Öyleyse, filler hakkında bu kadar çok şeyi nereden öğrendin?" dedi annem.

Konuğumuz bir kere daha olmak istediği adam rolünde olmaktan büyük bir sevinç duyuyordu. Çevresine toplanmış insanlara kendi hikâyesini, başından geçen belli başlı olayları anlatan bir adam olmaktan...

"Doğduğum köyde, pencereden baktığın zaman görünen sıradağların en yüksek tepesinde kocaman bir kaya vardır," dedi. "Kilometrelerce uzaktan seçebilirsiniz o kayayı. Tıpkı bir filinki gibi iri kulakları ve hortumu vardır, bu yüzden de fil kayası derler ona. Taa uzaktan bile fil gibi kocaman bir görünüşü vardır, yaklaşınca daha da irileşir, dev gibi bir şey olur. Önceleri sadece bakardım o kayaya. Filler hakkında bütün bildiklerimi annemin evinin balkonundan görebildiğim kadarıyla o kayadan öğrendim. Sonra araştırmaya başladım. Dağlara çıkar, kayanın dibine tırmanıp ora-

cıkta oturur, filleri düşünürdüm. Sonra da en tepesine tırmanıp her yanını iyice gözden geçirirdim. Ben bir fil bakıcısıymışım, kaya da benim filimmiş gibi her yanını yoklayıp okşardım –benim filimde de öbür fillerde olan bütün özellikler vardır, güçlülük, yumuşaklık, alçakgönüllülük, sabır ve korkusuzluk– fillerde daha da soylulaşan özellikler vardır. Yıllarca yaptım bunu, köyümden ayrılıp gidinceye kadar. Onun için filleri tanıdığımı söyleyebilirim artık."

"Filleri mi?" dedi annem.

"Fillere yakıştırdıkları, bu yüzden de onlarda var olan nitelikleri. Durmadan onları düşündüm, onlar hakkında bilgi topladım. Evet, teyzecim, böylece fillerin törelerini ve nasıl öldüklerini öğrendim."

"Herhalde Afrika'da da görmüşsündür filleri," dedi annem.

"Afrika'ya hiç gitmedim."

"Ama hiç değilse bir kafeste olsun görmedin mi filleri? Hayvanat bahçesinde, sirkte filan?"

"Öyle yerlere hiç gitmedim."

"Allah Allah!" dedi annem. "Pes doğrusu, ne yüzle kalkmış bunları anlatıyorsun bize, öyleyse? Pes!"

YİRMİ ALTI

Adamcağız hâlâ gülüyordu, ama dişleri birbirine vurmaya başlamıştı.

Kendisine biraz şarap koymak istedi, ama şişe boşalmıştı, onun için ellerini masadan çekip ceplerine soktu. Omuzlarını kaldırmış, gülerek oturuyor, bir büyükbabaya, bir o günkü içki arkadaşına, bir anneme bakıp duruyordu. Dişleri takırdasa bile, yüzünden eksilmeyen gülüşüyle onlara bakıyordu.

"Doğrusu çok konuştum," dedi. "Bilir misiniz, bizim köyde öyle pek konuşmayan birinin birden çenesi açılınca, ölümünün yakın olduğunu söylerler..."

Annem sözünü kesti.

"Her zaman bu kadar konuşmadığını mı söylemek istiyorsun?" dedi.

"Bu kadar konuşmak mı?" diye sordu konuğumuz. Omuzları zangır zangır titriyor, dişleri birbirine çarpıyordu. "Ne deseniz, hakkınız var!" dedi. "Gene de beni bağışlayacağınızı umarım. Unutmayın ki sizden, sonra bey amcadan izin almıştım."

Konuğumuz sustu, dişleri hâlâ birbirine çarpıyordu. Sonra ayağa kalktı, ama sendeleyerek gene oturdu, biraz sonra yeniden doğruldu.

"Yemek yiyen kimseler bizim gibilere sarhoş demekte haklı, belki. Yemek yemedikçe, içki de içmemeli derken de yanılmıyorlar. Onlar iyi bilirler benim gibilerin sözlerini bir kalem geçip kendilerini temize çıkarmayı. Sarhoş zırvası

derler bu sözlere, değil mi?" dedi dişleri birbirine çarparak. "Neden siz de aynı şeyi yapıp benden kurtulmuyorsunuz?"

"Hayır!" diye bağırdı içki arkadaşı. Başını sanki masadan değil, bulutların arasından kaldırıyordu. Titreyen elleriyle birtakım örümcek ağlarını gözünün önünden iter gibiydi. "Yok, kardeş, olmaz!" diye inledi sarhoşluğunun derinliklerinden. Sonra başını ellerinin arasına aldı ve sustu. İçki arkadaşıyla aramızda geçenlerden kendini yeniden uzaklaştırdı.

İçki arkadaşı sallanarak kapalı duran mutfak kapısına doğru iki adım attı. Büyükbabanın gündüzleri oturduğu iskemleyi tuttu ve elleri midesinde iki büklüm bir süre orada oturdu.

"Artık filmlerdeki sarhoşlar gibi konuşmaktan başka çarem kalmadı," dedi birbirine çarpan dişlerinin arasından. "Beni daha fazla ağırlamanızı istemiyorum. Zaten hepinize teşekkür edip vedalaştım, artık gitsem iyi olacak." Konuşurken bize bakıyordu, ama annem kalkıp arkasından gitti. Konuğumuz başını kaldırıp anneme baktı. "Gerçekten gitmem gerek!" dedi. Dişleri hâlâ birbirine çarpıyordu.

İçki arkadaşı bir kere daha konuğumuzu durdurmaya yeltendi, ama örümcek ağı bulutlardan kendini sıyırıp "Hayır, olmaz!" diyemedi. Sadece "Ooo!" diye inledi. Aramızda konuğumuzun kalmasını isteyen ondan başka kimse yoktu.

Annem konuğumuzun arkasından ayağa kalkınca, eline ütü battaniyesini almıştı. Adamın üstünü örtmek ister gibi bir hali vardı. Biraz yatıp dinlenmesini söyleyecekti belki de. Ama ağzını açıp bir şey söylemedi, gitmesine engel olacak bir şey de yapmadı. Zaten bir buçuk şişe şarabı paylaştığı içki arkadaşından başka kendisini durdurmak isteyen kimse yoktu. Neden korkuyorduk? Evin içinde sarhoş bir yabancının bulunmasından, kusup her yeri kirletmesinden mi? Yoksa evimizde ölüp kalmasından mı?

Başını kaldırıp anneme baktığında yüzündeki gülümseyiş daha kaybolmamıştı. "Benim derdim yalnız verem

değil," dedi. "İnsanlığın tek belası verem değil ki! Daha bir sürü hastalık var, belki onlardan birkaçı da vardır bende. Kanser bile olabilirim!"

Bunları sanki yalnız annem duysun diye çok alçak bir sesle söylüyordu. Annemle böyle bir gizini paylaşırsa onun kendisini bırakacağını umar gibiydi. Ama bizim asıl korkumuz iş işten geçmeden çıkıp gitmemesiydi. Mutfağın tam orta yerine, büyükbabanın iskemlesiyle kapının arasında kalan yere kusacağından korkuyorduk. Onun için annem hiçbir şey söylemeden kapıyı açtı.

"Eh!" dedi.

Katransurat kalktı, kapıya doğru yürüyüp eşiğin üzerinden atladı.

Sonra dönüp bize el salladı, tıpkı silindirle geçerken yaptığı gibi. Acaba bize de göz kırpmış mıydı? Annem arkasından bakıyordu.

"Eh!" dedi gene, "İşte böyle!" Sonra adamın arkasından seslendi: "Yolun buralara düşerse, gene bekleriz!"

YİRMİ YEDİ

Günler birbiri ardından gelip geçiyordu. Annemin kocası o geceki içki âleminden sonra son derece sessiz, kara kara düşünen bir adam olmuştu. Büyükbaba ise her zamanki iskemlesinde, bastonu bacaklarının arasında, koruya karşı oturuyordu.

Yalnız annemle kocası arasında bir yenilik vardı. Hemen hemen günün her saatini birlikte geçiriyorlardı. Annem hindiba toplamaya çıkınca, o da gidiyor, hiç kavga etmiyorlar, uzun uzun birbirlerinin gözlerine bakıyorlardı. Bu durum, annemin kocasının o içki âleminden sonraki sıkıntılı haliyle aynı zamana rastlamıştı. Gerçekten bir yenilik miydi bu?

Daha önce de aralarının böyle iyi olduğu dönemler yok değildi. Böyle zamanlarda annem en sevdiği çocuğuna bakarmış gibi davranırdı kocasına, kocası da annem nereye gitse, yanından ayrılmazdı.

Gene böyle zamanlarda, annemin kocası evde kırık dökük ne varsa tamir etmek isterdi. Muslukları, lavaboları, elektrik düğmelerini hiç alet kullanmadan tamir etmekte çok ustaydı. Şirket elektriği kestiği zaman da cereyanı yeniden bağlayıverirdi. Evin içinde böyle kendi kendine çalışmaya başlaması, annemle aralarının düzeldiğini gösteren ilk belirtiydi. Evde çekiç sesleri ya da başka bir madeni ses duyulmaya başladı mı, hemen anlardık bunu. "Çok şükür! Gene araları düzeldi," derdik bu sesleri duyunca.

Öyleyse, araları düzelince neden hep şaşırırdık? Neden bu bize her seferinde yeni bir şeymiş gibi gelirdi?

Annemizi düşündüğümüz zaman aklımıza hep bü-

yükbabayla ilgili olarak anlattığı uzun hikâyeler gelirdi. Bu hikâyelerde annemle de ilgili bir şeyler yok değildi. Ama annem gene de tutmuş "ufaklık" dediği şimdiki kocasıyla evlenmişti.

Neden evlenmişti onunla? Neden onun gibi bir adamı seçmişti o geniş yatağına almak için?

Hem bunu ilk defa da yapmıyordu. İlk kocası da ufaklığın biriydi. Babam da ufak tefek bir adamdı, ufacık yüzlü çelimsiz bir adam. Hepimizde de babamıza benzeyen yanlar vardı –hele kız kardeşimde. Bunu neden anlamak istemiyorduk?

Ama bu sefer evin içinde çekiç sesleri duyulmadan da annemle kocasının arası iyi gidiyordu. Bütün gün dizinin dibinden ayrılmayan mahzun yüzlü bir kocası vardı annemin. Üstelik o da mahzun olmaya çalışıyormuş gibi hiç konuşmuyordu. Onun için durumda bir yenilik olduğunu düşünmekte bütün bütüne de yanılıyor sayılmazdık.

Ama asıl yenilik büyükbabadaydı.

Gene her zamanki gibi koruya açılan kapının önünde oturuyordu, ama şimdi ister sabah olsun, ister öğleden sonra, birdenbire konuşmaya başlamadığı tek gün yoktu. İki yıldır hiç konuşmamıştı. İhtiyarın konuşmasının ne olduğunu iyice unutmuştuk. Ama işte şimdi yeniden konuşmaya başlamıştı.

Mutfakta otururken birden bir uçurumun dibinde toprak kayması varmış gibi bir gürültü duyduk. Bu büyükbabanın konuşmasıydı; karanlık bir mağaranın içinden gelen bir uğultuydu bu.

Ne anlatıyordu?

Ne istiyordu?

Gene böyle bir gün annem büyükbabanın yanına koştu, ne söylediğini dinledi, ona cevap verdi; ne söylediğini biz de böylece öğrenmiş olduk.

"Ne dedin?" diye bağırıyordu annem. "Kim dedin?"

Sonra annemin, "Haa! Zavallı adamcağızın ne anlattığını mı öğrenmek istiyorsun?" dediğini duyduk.

Annem bu soruyu yeniden sordu, sonra, "Ne hakkında?" diye bağırdı.

Bağrışmalar bir süre devam etti, sonra annem "Filler hakkında mı?" diye yeniden bağırdı.

Annem büyükbabaya Katransurat'ın filler hakkında anlattığı bazı şeyleri bağırarak aktardı. Ama büyükbaba sabırsızlıkla yere vurmaya devam ediyordu. Hayır, öğrenmek istediği şeyler bunlar değildi. Annem Katransurat'tan duyduğu başka şeyleri de yüksek sesle anlatmaya devam etti, ama büyükbaba bastonunu gene sallayıp öfkeyle yere vurdu.

Annem büyükbabanın öğrenmek istediği şeyi bir türlü söylemiyordu. Büyükbaba gene konuştu, bu sefer daha korkunç bir sarsıntı duyuldu mağaranın içinde.

"Haa!" diye bağırdı annem. "Nasıl öldükleri konusunda anlattıklarını öğrenmek istiyorsun?"

Bu arada annemin kocası yavaşça karısının arkasına sokulmuştu.

"Elbette bunu öğrenmek istiyor" dedi.

Büyükbabanın öbür yanında duruyordu. Büyükbaba yüzünü beri yana çevirdi. Hiçbir zaman bu adamla bir ilişkisi olsun istemezdi. Konuştuklarını duymak, kim olduğunu bilmek bile istemezdi bu adamın.

Büyükbaba anneme döndü, annem bu sefer araları bozuk olduğu zamanlardaki gibi, "Sen karışma!" diye terslemedi kocasını. Tersine uzun uzun bakıştılar kocasıyla.

"Anlatmanı istiyor," dedi kocası.

Bu sefer büyükbaba arkasını ufak adama iyice döndüyse de, bastonunu sallamadı, çünkü onun da öğrenmek istediği buydu. "Anlat," dedi annemin kocası. "Anlat."

YİRMİ SEKİZ

Euclide cumartesi geceleri haftalığını getirip annem de paraları önlüğünün içinde saymaya başlayınca, bu kadar çok ekmek almak zorunda olmasak neler alabileceğimiz konusunda artık her zamankinden daha uzun konuşmalar yapılıyordu.

Daha çok kadın kısmı bu konuyu açıyor, bütün söylenecek şeyleri de onlar söylüyorlardı. Ama annem eskisi gibi onların sözünü kesecek yerde, bırakıyordu istedikleri gibi konuşsunlar. Konuşma en sonunda gelip büyükbaba günde bir buçuk kilo ekmek yemese, hayatımızın ne kadar iyi olacağına dayanıyordu. Bir toparlanıp gidecek olsa, günde bir buçuk kilo daha az ekmek alabilirdik, hele karaborsadan ekmek almayı büsbütün keserdik. İstediğimiz başka bir şey almak için günde yüz doksan liret fazladan paramız olurdu. Düşünün bir kere!

Arada bir pazar günleri et, bazı cuma günleri kurutulmuş balık alabilirdik. Bazı akşamlar fasulye pişirebilir, hamsi yiyebilirdik. Düşünün bir kere! Elli lirete yüz gram hamsi alınabilirdi... falan, filan.

Söz tam buraya gelince, herkes dönüp büyükbabaya bakardı, onun içindeki mağaradan o her zamanki toprak kaymasının gümbürtüleri duyulurdu. Bir güz akşamıydı. Koruya bakan mutfak kapısı kapalıydı. Ama bu camlı bir kapı olduğu için ağaçların altındaki yolların karanlığı odanın içine süzülüyordu.

Annem büyükbabanın yanına giderek, "Ne istiyorsun?" diye sordu.

Kocası büyükbabayı dinlemek için annemin arkasından gitti. "Ne istediğini gayet iyi biliyorsun," dedi. "Zavallı adamın filler hakkında anlattıklarını soruyor."

Annem büyükbabaya doğru eğildi.

"O adamın filler hakkında söylediklerini mi öğrenmek istiyorsun?" diye sordu.

Evet, bunu öğrenmek istiyordu büyükbaba.

"Ne kadar güçlü kuvvetli ve yumuşak olduklarını mı?"

Büyükbaba bastonunu oynattı. Öğrenmek istediği bu değildi.

"Neyi öğrenmek istediğini sen de biliyorsun," dedi annemin kocası.

Annemin yüzünü görebilmek için büyükbabanın öbür yanına geçti. Büyükbabanın buna tek tepkisi başını öteye çevirmek oldu. Önce başını iyice öbür yana çevirdi, sonra biraz daha çevirdi, hiç kıpırdamadan öyle durdu. Bir an başını yeniden geri çevirecekmiş gibi bir hareket yaptıysa da, hem annemi hem de kocasını dinlemeye devam etti.

"Nasıl öldüklerini anlatmıştı, onu mu öğrenmek istiyorsun?"

Evet, onu öğrenmek istiyordu. Ne demişti adam?

"Filler çok akıllı hayvanlarmış," diye başladı annem.

Kocası eliyle işaret ederek onu yüreklendirmek istedi. Büyükbaba fillerin çok akıllı hayvanlar olduğunu duymakla yetinmiyordu.

"Bir işe yaramaz hale geldikleri zaman, bunu hemen anlarlarmış."

Annem istese, her şeyi bir çırpıda söyleyebilirdi, ama sözü hep yarıda bırakıyordu.

"Başkalarına yük olmaya başladıkları zaman," diye ekledi annemin kocası.

Annem kararsızlığını bir yana bıraktı.

"Evet, aslında bunu önceden fark ederler. Büsbütün elden ayaktan düşünceye kadar beklemezlermiş. Hortumlarını kaldırır, son bir ayrılış türküsü söyleyerek kalkıp giderler."

Büyükbaba kaşlarını olanca ağırlığıyla kaldırdı. Demek hikâye buydu! Annemin devam etmesini bekledi.

"Belki de bir gurur meselesi bu," dedi annemin kocası. Konuşurken aklına takılmış olan soyut bir meseleyi tartışıyor, bunu kendisi ve başkaları için çözmeye çalışıyor gibiydi.

"Siz de böyle düşünmüyor musunuz?" diye kararsızca devam etti. "Aslında, her şeyden önce, kendilerini yakışıksız bir duruma sokmak istemiyorlar. O kadar kocamandırlar ki, canlılıklarını ve yeniden iyileşme olanaklarını bir kere kaybettiler mi, ortada kalmak istemezler. O kadar gururludurlar ki, yakınlarının saygısını kaybetmek ağır gelir onlara. Sonra çok da duyguludurlar. Başlarına geleceği anlayıp yatarlar ve ölmeye karar verirler."

Annemin kocası bu sıkıntılı günlerinde, ancak büyükbaba kavallı adamın filler hakkında anlattıklarını duymak istediği zaman ağzını açıp bir şeyler söylüyordu. O zamanlarda bile son derece ciddiydi. Söylediği şeylerin hiçbiri o anda aklına gelmiş şeyler değildi. Günün öbür saatlerinde oturup kara kara düşünürken aklından hep bunları geçiriyor olmalıydı. Sonra düşündüklerini de hep aynı kelimeler, aynı cümlelerle tekrarladı.

Annemin büyükbabaya söyledikleri de pek değişmiyor, o da durmadan kendini tekrar ediyordu. Başka ne yapabilirdi ki?

Konu ve yer hiç değişmiyordu. Büyükbabanın sorularının sırası da. Verilen cevaplarla cevapların arasındaki susuşlar için de aynı şey söylenebilirdi. Onlar büyükbabanın istediğini yerine getiriyorlardı, büyükbaba da onların.

"Hayır," dedi annem. "Hemencecik yere yatmazlarmış. Adamın bize anlattığına göre, yatacak yeri bulmak için kilometrelerce yürürlermiş; bazen günlerce, hatta aylarca yürüdükleri olurmuş."

Büyükbaba dikkatle dinliyordu. Arkasından kulaklarını nasıl diktiğini görebiliyorduk.

"Evet," dedi annemin kocası. "Bu da gösteriyor ki, çir-

kin manzara görmekten ne kendileri hoşlanır ne de bunu başkasının görmesini isterler. Birtakım cesetlerin orada burada serilip kalmasını doğru bulmuyorlar, anlaşılan."

Bu sırada büyükbaba yeniden konuştu.

"Neymiş? Neymiş?" diye iyice anlamak istedi.

"Yol kenarında birtakım cesetlerin bulunmasından hoşlanmıyorlar."

"Ölürken kimsenin yardım etmesini istemezler, deseydin," dedi. "Ölürken yanlarında öbür ölülerden başka kimsenin olmasını istemezler."

"Onun için de, fazla gecikmeden gidecekleri yere giderler," diye devam etti annem. "Gecikmeden canlıların gözleri önünden çekip gitmek isterler. Sonra da bir yere uzanıp ölümü beklerler."

Söz buraya gelince, büyükbaba son sorusunu sordu. Ölmeden, nasıl oluyordu da oraya ölü gibi uzanabiliyorlardı. Bunu öğrenmek istiyordu büyükbaba.

"Adam öyle yaptıklarını söyledi," dedi annem. "Ben yalnız ondan duyduklarımı anlatıyorum sana."

Bu söz üzerine büyükbaba başını gene önüne eğdi.

"Onların bir özelliği bu," dedi annemin kocası. Ama büyükbabaya çok yaklaşmıştı. Büyükbaba yüzünü buruşturarak öbür yana çevirdi.

YİRMİ DOKUZ

Bir gün geldi ekmeğimizi çeşmenin suyuna banıp yemek bir güçlük değil, dayanılmaz bir işkence oldu. Bunun hayatımızın sonuna kadar böyle sürüp gideceğine inanmaya başlamıştık.

Bir şeyi çiğneyip yutmak anlatılmaz bir bulantı veriyordu insana. Çiğnemekle yutkunma arasında geçen uzun saatler boyunca da insanın başı dönüyordu. İçi kazınmış gibi gelirdi insana. Son yemeğin olan ve biraz sonra gene yiyeceğin ekmeğin tadı bu boşlukta yüzer dururdu. Yemek saati gelince, bütün bunlara bir kere daha nasıl dayanacaktık?

Kız kardeşim ağlamaya başladı.

Annem kendisini durmadan ağlayıp sızladığı için azarladı. "Kendinden utan!" dedi.

Anna ayağa kalkıp, "Artık bir karar verme zamanı geldi!" dedi.

Anna ile Elvira çocukları düşünüyorlardı.

"Öyle bir durumdayız ki, insan kötü yola düşmeyi bile düşünüyor!" diye devam etti.

Tam burada annemin kocası söze karışıp, "Durun bakalım, işi bu kadar büyütmeyin," diyebilirdi. Başını ellerinin arasına almış orada oturuyordu. Ama ağzını açıp bir şey söylemedi, o çirkin söz de böylece havada kaldı.

"İşte!" diye sızlandı kız kardeşim. "Sizin istediğiniz de bu zaten!"

Hepimiz böyle bir şeyi aklına bile getirmemesini söyledik.

"Kimden söz ediyordunuz öyleyse?" dedi. Herhalde Anna ile Elvira kendilerini kastetmiyorlardı, çünkü böyle bir şeye izin vermeyecek kocaları vardı. Ancak onun için söylenmiş olabilirdi bu sözler.

Böyle diyordu kız kardeşim.

Tam bu sırada annem araya girerek sokağa düşmek gerekiyorsa, bu işi yapmanın kendisine düşeceğini söyledi.

"Ne!" diye bağırdı kocası.

O da iki çift söz etmek için öne doğru eğildi. Annemin de, Anna'yla Elvira gibi, sokakta çalışmasına engel olacak bir kocası yok muydu?

Soran gözlerle hepimize bir bir baktı, sonunda gözleri büyükbabanın sırtına takılıp kaldı. Hepimiz büyükbabanın omuzlarına ve ensesine bakıyorduk ki, toprak kaymasını andıran homurdanışını duyduk.

Annem hemen yanına gitti.

"Adamın filler hakkında anlattıklarını mı öğrenmek istiyorsun?" diye sordu bağırarak.

Kocası da annemin yanına gitti. İkisi birden büyükbabaya fillerin nasıl uzaklara gidip öldüklerini anlatmaya başladılar. Hikâyenin ortasında Euclide geldi.

O gelmeden biraz önce karanlık basmıştı. İçeri girince ilk işi elektriği yakmak oldu. Elinde bir gazete parçası vardı.

"O adamcağızı hatırlıyor musunuz?" dedi.

"Geçen hafta buraya gelen adamı mı?"

"Kaval çalan adamı mı?"

Annemle kocası büyükbabanın yanından ayrıldılar. "Evet," dedi Euclide.

"Ne olmuş o adama?"

Büyükbaba hikâyenin tam ortasında kendisini bırakıp gitmelerine aldırmadı. Koca sırtı bize dönük bekliyordu. Konuşacaklarımızı duyabilmek için kulak kesilmişti.

"Ölmüş," dedi Euclide.

Ölmüş mü?

Kardeşim elindeki gazete parçasından bilmem ne adın-

da birinin o gecenin sabahı hastanenin kapısı önünde ölü olarak bulunduğunu okudu.

"Hangi gecenin sabahı?" diye sordu annem.

"Bize geldiği gecenin sabahı," dedi Euclide.

"Gazete öyle mi yazıyor?" dedi annem.

"Hayır," dedi Euclide. "Bu gazete iki gün sonraki gazete, dün ölmüş diye yazıyor."

Euclide gazeteyi çalıştığı yerdeki helanın duvarında bir çiviye asılı olarak gördüğünü söyledi. Bir ara gazete parçasına bakacak olmuş, gözüne bu haber çarpmış.

"Evet ama, bu adamın o adam olduğunu gösteren hiçbir şey yok," dedi annem.

"Hiçbir şey yok mu?" dedi Euclide.

"Adamın adını veriyor, ama bize adını söylememişti ki."

"Ama yüzünün isten kapkara olduğunu biliyoruz," dedi Euclide, "Gazete de ölü olarak bulunan adamın yüzünün işi yüzünden kapkara olduğunu yazıyor. Gazete böyle yazıyor."

"Gördünüz mü?" diye inledi annemin kocası.

Anneme bakıp sarhoş olduğu zamanki gibi sitem dolu bir sesle inledi.

"Gördünüz mü?" diye gene inledi beş-altı dakika sonra. Biraz sonra gene aynı şeyi yaptı.

İnlemeleri arasında geçen dakikalarda kimse ağzını açıp bir şey söylemedi.

Biri camlı kapıyı açtı, dışarıda her yere gecenin karanlığı çökmüştü. Koru, ağaçlar kendilerini çevreleyen görünmeyen şehrin gürültülü denizinin ortasında bir sessizlik ve karanlık cenneti gibiydi. İncecik bir ay, ağaçları solgun bir ışıkla aydınlatıyordu. Her yerde şehrin ışıklarının meydana getirdiği yarım daire biçiminde bir aydınlık vardı. Ağaçlar yanıp sönen kırmızı bir ışıktan başka herhangi bir ışığın görünmesine engel oluyordu. O ışığın bir demiryolu deposunun ışığı olduğunu hepimiz biliyorduk. Ama buradan, ağaçların arasından bakınca, koruda dolaşanlara yol göstermek için konmuş bir fener gibi duruyordu.

"Gördünüz mü?" diye gene inledi annemin kocası.

Bu arada annem büyükbabanın yanına dönmüş, öğrenmek istediği şeyleri yeniden ona anlatmaya başlamıştı. Ama bu sefer büyükbaba fillerin değil, kaval çalan küçük adamın nasıl öldüğünü öğrenmek istiyordu.

OTUZ

Başka günler, başka geceler de gelip geçti. Bir gece, koruya bakan mutfak kapısını açan birinin gürültüsüyle uyandık.

Herhalde annemiz kalkmıştır, dedik içimizden. Sabah olmuş muydu ki?

Oysa annem de yatağındaydı, o da kendisinden önce kimin kalkmış olabileceğini merak etmişti. Kalkıp asker kaputunu geceliğinin üstüne giyerek mutfağa gitti.

Kapı ardına kadar açıktı. Biri karşıdaki ağaçlara doğru yürüyordu.

Işığı yaktı. Ne oluyordu? Kapıya yaklaşıp önce Anna'ya, sonra Elvira'ya yavaşça seslendi. Sonra birden sustu. Uzun ve garip bir susuştu bu. Kimse anneme cevap vermemişti.

Hepimiz ne oluyor diye görmek için aşağı indik.

Ne oluyordu?

Annem kollarını asker kaputunun üstünde kavuşturmuş, ellerini koltuk altlarına kıstırmış, kapının eşiğinde duruyordu. Koruya bakıyordu, ama biz içeri girince döndü.

"Anlayamadığım bir şey var," dedi, "Kendi kendine giyinmeyi nasıl becerdi?"

"Kim?"

Çenesiyle dışarıdaki adamı gösterdi.

Günün ilk ışıklarıyla birlikte evin önündeki çimenlerin üzerinden geçip ağaçların arasına, oradan da geniş düzlüklere açılan patikalara doğru yürüyen, Frejus'ü ve Semplon'u yapmış olan büyükbabamızdı.

Giyinikti. Sırtında paltosu, ayaklarında kunduraları, başında da şapkası vardı. Bastonuna dayanarak yürüyordu. İskemlesine doğru yürürken yaptığı gibi dikkatle, hesaplı adımlarla yürüyordu. Belki sırtı biraz daha dikleşmişti o kadar.

"Hey! Büyükbaba!" diye seslendik.

Annem bizi durdurdu. "Bırakın gitsin!" dedi.

Bırakacak mıydık?

Annem onun nasıl bir adam olduğunu anlatmaya başladı, yaptığı bütün işleri, bir zamanlar ne kadar güçlü kuvvetli olduğunu, ne kadar ağır yükleri kaldırdığını, bunları ne kadar yükseğe fırlatabildiğini anlattı ve onun bir fil olduğunu söyledi. Hem de nasıl bir fil! Annem bu hikâyeyi anlatarak bizi durduruyordu, ama onun böyle gitmesine seyirci kalamazdık.

"Fil değil mi?" dedi annem.

Başına bir kaza gelebilir, dedik. Lambro Nehri üzerindeki köprü vardı, korunun içindeki göl vardı yolunun üzerinde. Yeniden seslendik. "Hey! Büyükbaba!"

Korunun kenarına ancak yaklaşmıştı ki, bize döndü. Sağında, deponun kırmızı ışığı ağaran güne karşı yanıp sönüyordu. Büyükbaba bastonunu kaldırıp bizi selamladı. Kırmızı ışık söndü, sonra gene yandı.

"Bizler de filiz," dedi annem.

Bu sözlerle koşup büyükbabayı eve getirmemizi önledi. Mutfağa döndü, biz de arkasından mutfağa girdik. Gün ışığını daha bir donuk gösteren elektrik ışığının altında annemin güldüğünü gördük.

"Siz ne diyorsunuz?" dedi. "Gecenin başlangıcı değil sonu bu."

Eski duvar saatinin kaç olduğunu gösterdi.

"Altı buçuk. İşçiler parkı geçip fabrikaya doğru yola çıkmışlardır bile. Nasıl olsa onu bulup getirirler. Bırakın kaybolsun şimdilik!"

NOT

Bugün, İtalya'da bir işçinin haftada aldığı ortalama ücret 2500 lirettir. Matbaa işçileri gibi haftada 36 saat çalışan "kalifiye" işçilerin bile haftada ellerine geçen para 2000 liretin biraz üstündedir. Haftada 2.500 liret günde 357 liret eder. Diyelim 400 olsun. Ayrıca, daha iyi durumda olanlar da yoktur demiyorum. Ama bir kilo ekmek karneyle 25 lirete, karaborsada ise 130 lirete satın alınıyor. Yüz gram salamura hamsi ise 50 liret.

Kendime "gerçekçi" bir yazar süsü vermek için sıralamıyorum rakamları. Bu kitabın ne demek istediğini, nasıl yazıldığını açıklamak için de değil. Eleştirmenlere yardım etmek için ise, hiç değil. Bütün yapmak istediğim, bu hikâyede karşılaşılan ekonomik durumların olağandışı bir şey değil, bugün ülkemizde sık sık görülen bir gerçek olduğunu belirtmektir.

Bir nokta daha. Okurlarım anlattığım olayların sonunda "kıssadan hisse" çıkarmaya alışmışlardır. Bu sefer işler değişiyor. Eğer bu hikâyemden alınacak bir ders varsa, o da kişilerin kendilerindedir, başlarından geçen olaylarda ya da davranışlarında değil. Bu küçük kitaba "Ölüm Üstüne Bir Konuşma", ya da tam tersine "Yaşamanın Önemi" adlarını da verebilirdim. Neden olmasın?

Üçüncü ve son söz. Yazarken, hikâyemi burada bitirdiğim gibi bitireceğimi bilmiyordum. Koruda, kaçıp giden ihtiyarı arayacağımız bir ikinci bölüm düşünüyordum. Ar-

tık bu konuyu bir daha ele almayacağımı da söylemek istemiyorum. Çünkü beni hâlâ saran bir konu bu. Onun için, bu kitaptan hemen sonra olmasa bile "büyükbabam"la yeniden karşılaşacağımızı sanıyorum.

E.V.
1946

Sicilya Konuşmaları'ndan
sonra şimdi de Fil.
Vittorini'nin bu kitabı
İtalyan yoksulluk
edebiyatının önemli
örneklerinden.
İş bulamayan, aş
bulamayanların dünyası
bu dünya. Bu dünyayı
ne kadar anlayabiliyor
bugünün edebiyatı?
Yok mu oldu bu dünya?
Yoksa kestane kebabın ve
bir kadeh şarabın dünyayı
değiştirmeye yettiği,
bir davetsiz misafirin eve
neşe kattığı bir dünya artık
anlatılmaya değmiyor mu?
Ya konuşmayan, gayet
ağır hareket eden
büyükbaba. Onu ne
yapacağız? Annenin
karmaşık hali mi var
üstümüzde? Gurur mu
duyuyor babayla yoksa
onu yoklukların baş
sorumlusu ilan edip
kovmak mı istiyor?
Fil gibi adam büyükbaba,
İtalya'daki tünel
inşaatlarında çalışmış,
tuttuğunu koparmış,
dev gibi bir adam; ve bu
dev gibi adam, fil gibi
duruyor. Duruyor öyle.
Gidene kadar. Gittiğinde,
gitmiş oluyor.
LY